

Ruşçuk Âyanı Alemdâr Mustafa Paşa ve Mallarının Müsâdere Sürecine Kısa Bir Bakış

MENSURE ÖZTÜRK

Dr. Öğr. | Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Programı

Öz: Osmanlı Devleti'nde müsâdere yani kişinin mal varlığı üzerindeki mülkiyet hakkına son verilmesi usulü, işlenen bir suç karşılığında verilen bir tazir cezası veya ölüm halinde uygulanmıştır. XVIII. yüzyılla beraber, Osmanlı Devleti'ndeki müsâdere sayısında ciddi bir artış gözlemlenmiştir. Devlet, merkez ve taşrada, servet sahibi olarak bilinen hemen herkesin ölümünün ardından, müsâdere sürecini işletmiştir. Çalışma konumuzun esasını teşkil eden arşiv belgeleri ile XIX. yüzyıl başlarında Rusçuk âyanı olan ve sadrazamlığa kadar yükselen Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümünün ardından müsâdere edilen mal varlığının, muhalefat kayıtları incelenerek kısa bir değerlendirilmesi yapılacaktır. Söz konusu muhalefat kayıtları müsâdere olayı ile birlikte ele alındığında, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyıl başlarında değişim ve dönüşüm sürecindeki merkezileştirme ve mali politikasının önemli bazı noktalarını aydınlatılabilmek olanakları doğmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Alemdâr Mustafa Paşa, müsâdere usulü, âyan, muhalefat.

A Brief Overview to Rouse Rituel New Alemdar Mustafa Pasha and Confiscation on Process

MENSURE ÖZTÜRK

Balıkesir University, Department of History

Abstract: Termination of the right of ownership on the presence of that person goods confiscated in the Ottoman Empire style, a fresh penalty given against a crime committed or has been applied in case of death. XVIII. together with the century, it was observed a significant increase in the number of confiscated in the Ottoman Empire. State, central and upstate, then known as the fortunes of nearly everyone's death was operating the confiscation process. Working in our archive documents which constitute the basis of XIXth century with new and emerging rites in Ruse Alemdar Grand Vizier Mustafa Pasha until the death of the assets that were confiscated, Mukhallafat records will be a short evaluation examined. When these Mukhallafat records taken together with the confiscation of the event, the Ottoman Empire XIXth centralization and fiscal policy in the early centuries of change and transformation processes important to clarify some points of the opportunities arise.

Keywords: Ottoman Empire, Alemdar Mustafa Pasha, confiscation, month, mukhallafat.

Giriş

Osmanlı Devleti'nde ölen kimsenin geride bıraktığı menkul ve gayr-ı menkul eşyanın dökümünün verildiği Muhallefat Defterleri, sosyo-kültürel ve iktisat tarihimiz açısından çok değerli bilgiler ihtiva eden vesikalardır. Her çeşit statü ve meslek grubundan şahısların terekelerini ihtiva eden bu kayıtlar vasıtasıyla belirli bir zümre veya meslek grubunun sosyo-kültürel ve ekonomik vaziyeti ve bu vesile ile sahip olduğu nüfuzu da tespit edebilmek mümkündür.

Osmanlılarda bilhassa klâsik dönemlerden itibaren âyan ve eşraf grubunun varlığına tesadüf edilmektedir ki, bunlar genellikle şehir ve kasabanın ileri gelen ailelerine mensup kişilerdi. Ayrıca esnaf ve ticaret erbabının önde gelenleriyle ilmiye sınıfı mensupları, tarikat şeyhleri ve yerleşik kapıkulu arasında da bu gruba dâhil kişiler bulunuyordu. Belgelerde çoğunlukla âyan-ı vilayet, âyan-ı memleket, âyan ve eşraf gibi ifadelerle zikredilen bu kesim idari açıdan herhangi bir yetki ve nüfuza sahip olmasa da bilhassa devlet otoritesinin taşrada tesisi ve sürdürülebilirliği noktasında yerel yöneticilerin büyük yardımcılarıydı¹.

XVI. yüzyılın sonlarında Osmanlı klâsik düzeninde ortaya çıkan bozulmalar âyanların durumunu onların lehine olacak şekilde etkiledi. Osmanlı miri toprak rejiminin temelini teşkil eden tımarların, yaygın bir şekilde XVII. yüzyıl başlarından itibaren büyük paralar karşılığı zengin, sivil ve yerel şahsiyetlere kiralanmaya başlanması, birçok yerde âyanlara iltizam yoluyla bu toprakları tasarruf etme imkânı sağladı². Böylece mültezim sıfatıyla güç ve servet biriktirme olanağına kavuşan âyanların önünü açan asıl gelişme ise, 1695'te mukataaların malikâne usulüyle ve kayd-ı hayat şartlarıyla iltizama verilmeye başlanması oldu. Hazineye yeni gelir kaynakları yaratmak ve köylü kesimini rahatlatmak adına yapılan bu düzenleme ile âyanlar bölgelerindeki başlıca gelir kaynaklarını ele geçirdi-

¹ Özer Ergenç, "Osmanlı Klâsik Dönemindeki Âyan ve Eşraf Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 3, 1982, s. 106.

² Halil İncik, "Çiftlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (TDVİA)*, Cilt 8, İstanbul, 1993, s.313-314; Halil İncik, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve Kiracılar", *Osmanlı'da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul, 1998, s.17-35.

ler. Bu durum onların giderek zenginleşmelerine yol açarken, ayrıca siyasi ve idari bir takım ayrıcalıklar elde etmelerine olanak sağladı³.

Âyanların gücü, XVIII. yüzyıl ortalarında merkezi otoritenin zayıflaması ile birlikte daha da artarken, onlara yüklenen görevler de çeşitlendi. Artık âyanlar; asker ve zahire teminiyle bunların nakli, eşkıya tedibi, vergilerin toplanması, fiyatların tespiti, bilirkişilik, kamu binalarının tamir ve inşası, kereste temini ve nakli gibi bir dizi hizmeti yerine getiriyorlardı⁴. Hatta bazı yerlerde uzun süredir âyanlık görevinde bulunan bir kısım aileler yerel hanedanlara dönüşerek, bölgenin idari ve ekonomik hayatını tümüyle kontrollerine aldılar⁵.

XVIII. yüzyılda savaş dönemlerinde devletin kendilerine muhtaç halini görüp, bundan aldıkları cesaretle güç ve servetlerini kişisel çıkarları için kullanan, merkezin emirlerini dinlemeyen, devamlı birbirleriyle çekişme halinde bulunan ve vergi almak bahanesiyle halka zulmeden âyanların nüfuzunu kırmak için devlet, 1786'da âyanlık uygulamasına son verip, yerine şehir kethüdalığını getirdi. Ancak bu sistemin başarısız olması üzerine 1790 da tekrar eskiye dönüldü ve âyanlara hakları iade edildi. Devletin oldukça zayıfladığı bu dönemde taşrada bir türlü otorite tesis edilemezken, âyanlar bu noktada devletin boşluğunu doldurma çabasına giriştiler. Zaten devlet de taşradaki karışıklıkları çoğunlukla âyanlar eliyle çözmeye çalışıyor, yeri geldiğinde onlar arasındaki mücadelelerin daha da artmasına, birçoğunun devlete ve halka karşı olumsuz tutum ve davranışlarının artarak sürmesine ehemmiyet veriyordu. XVIII. yüzyıl sonlarından XIX. yüzyıl başlarına gelindiğinde âyan tagallübü zirveye tırmanırken, Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde de biraz güç ve servet sahibi olanlar, âyanlık iddiasıyla ortaya çıkıp rakipleriyle mücadeleye girişiyordu.

³ Özcan Mert, "Âyan", *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul 1991, s.196; Feridun M. Emecen, "Doğu Karadeniz'de Âyanlık: Tirebolululu Kethüdağzade Mehmed Emin Ağa", *Bellekten*, LXV/242, (Nisan 2001), s. 194.

⁴ Mustafa Akdağ, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VIII-XII, Sayı 14-23, 1970, s.61-68; Mert, *a.g.madd.*, s.196.

⁵ Yücel Özkaya, "XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu", *Bellekten*, XLII/168, (Ekim 1978), s. 668 vd.

Buradan hareketle bu çalışma ile Osmanlı Devleti'nde merkezi otoritenin zayıflaması ve toprak sisteminin bozularak miri arazinin yerel bazı aile ve şahıslar tarafından zapt olunmasıyla ortaya çıkmış olan ve zamanla güçlenerek mütesellimlik, voyvodalık gibi resmi görevleri üstlenen âyan zümresinden biri olan, Alemdar Mustafa Paşa'nın terekesinin bir kısmının incelenmesi amaçlanmıştır.

Öte yandan ele alınan bu örnek, XIX. yüzyıl başlarında müsâdere olayı hakkında da önemli bilgiler edinmeye yardımcı olmaktadır. Çünkü Alemdâr Mustafa Paşa, Rusçuk Âyanı olarak gösterdiği faaliyetlerle birlikte vezirlik rütbesi almış ve sadarete kadar yükselmiştir. Alemdâr'ın ölümünün ardından mallarının mirrice zabtı emredilmiştir. Müsâdere sürecinin başlaması ile Osmanlı tarihinde ekonomik, mali ve sosyal yönleriyle çok önemli bir yer tutan müsâdere olayı ve yol açtığı gelişmelerin bir kısmını ele alınan örneğimizde görmek mümkün olacaktır.

1. Alemdâr Mustafa Paşa'nın Hayatı

1765 tarihinde doğan Alemdâr Mustafa Paşa'nın ⁶ hayatı hakkında pek fazla bilgi olmamakla birlikte Alemdâr'ın Hacı Hasan Ağa adlı bir Rusçuk yeniçerisinin oğlu olduğu ve Rusçuklu ya da Hotinli olduğuna dair rivayetler vardır⁷. Alemdâr Mustafa'nın çocukluğu Hotin'de geçmiştir. Hayatı boyunca herhangi bir eğitim almayan Alemdâr Mustafa'nın okuma yazması da yoktur. Gayet

⁶ Uzunçarşılı, Alemdâr Mustafa Paşa'nın 1747 yılında doğduğunu söylemektedir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsiniikli İsmail, Yılıkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdâr Mustafa Paşa*, Ankara, 1942, s.40; Fakat Kalost Arapyan ve Hayrettin Ziya Taluy, Alemdâr Mustafa Paşa'nın öldüğünde kırk dört yaşında olduğunu söylemiştir. O halde Alemdâr 1765'de doğmuştur. Kalost Arapyan, *Alemdâr Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kabramanlıkları*, Ankara 1943, s.3; Hayrettin Ziya Taluy, *Yurt İçin Alemdâr Mustafa Paşa*, Ankara 1945, s.56; Ç.Çağatay Uluçay, Alemdâr'ın 1750 yılında doğduğunu söylemektedir. Ç.Çağatay Uluçay, *Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul 1979, s. 3.

⁷ Uzunçarşılı, Alemdâr Mustafa Paşa'nın Rusçuklu ya da Hotinli olduğunu söylerken, (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.40; Cevdet Paşa Rusçuklu olduğunu (Cevdet Paşa, *Tarrib-i Cevdet*, C. V, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993, s.2268) söylemiştir; Arapyan ise Alemdâr'ın Hotinli olduğunu söylemiştir (Arapyan, *Rusçuk Âyanı Mustafa Paşa*, s.3); Lamartine ise Alemdâr'ın Bulgaristan ve Arnavutluk'u ayıran yaylalarda bir çobanın oğlu olarak dünyaya geldiğini söylemiştir (Alphonse de Lamartine, *Düşerken*, Türkiye Tarihi, C. VII, 1001 Temel Eser, s. 1813); Ali Seydi de Alemdâr'ın Arnavut asıllı olduğunu söylemiştir. (Ali Seydi, *Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul, 1329, s.46.)

mert ve cesur, asker yetiştirmeye kadir, cömert, yoldaş uğruna can vermekten çekinmeyen bir insandır⁸.

Bütün kaynakların hem fikir olduğu konu ise Alemdâr'ın yeniçeri Kırkinci Bölüğün'ün yoldaşlarından olduğudur. Alemdâr Mustafa Paşa, "Alemdâr" ismini ise katılmış olduğu bir Rus seferinde bölüğün bayraktarlığını yapmasından dolayı almıştır⁹. Alemdâr Mustafa babası gibi ziraat ve hayvan alım-satım ile servet sahibi olmuş, hizmetkâr ve âyanlar kendisine karışamayacak kadar iktidar sahibi olmuştur¹⁰.

I.I. Alemdâr Mustafa Paşa'nın Âyanlık Faaliyetleri

Osmanlı merkezi sisteminin bozulmasıyla vilâyetlerde ve kazalarda güçlerini daha da arttıran âyanlar, valilerin emrinde olmalarına rağmen onların emirlerini dinlemiyor hatta bazı yerlerde eyaletin merkezine bile valileri sokmuyorlardı. Alemdâr'ın bulunduğu Rusçuk ve civarı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın kontrolündeydi. Alemdâr da Tirsiniklizâde'nin hizmetinde bulunmaktaydı. Arapyan, Tirsiniklizâde'nin Alemdâr'a çok güvendiğini ve bu güven neticesinde de onu kendine hâzinedar daha sonra da ordusuna bayraktar yaptığını söylemiştir¹¹. 1802 yılının Nisan ayında elçi olarak Paris'e gönderildiğinde Rusçuk'a uğramış olan Galip Efendi, Alemdâr'ı Tirsiniklizâde'nin en iyi adamlarından biri olarak tanımlamış, inatçı bir kişiliğe sahip olduğunu belirtmiştir. Yine Galip Efendi'nin aktardığına göre Alemdâr, Hassa silahşörü olduktan sonra, Tırnova'ya saldırmış olan Pazvantoglu'nun adamlarını mağ-

⁸ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C. V, s. 2268; Abdurrahman Şeref, *Osmanlı Devleti Tarihi (Tarih-i Devlet-i Osmâniyye)*, Haz. Musa Duman, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti, İstanbul, 2005, s.375; Kemal Beydilli, "Mustafa Paşa (Alemdâr)", *Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, YKY, İstanbul, 1999, s. 308.

⁹ Ahmet Cevdet Paşa, tarih vermeyerek Alemdâr'ın Sultan Mustafa devrinde meydana gelen Rus seferinde Bayraktarlık yaparak "Alemdâr" diye şöhret olduğunu söylemiştir. (Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. V s. 2268); Uzunçarşılı, Taluy ve Uluçay, Alemdâr'ın katıldığı Rus seferinin 1768 yılında olduğunu ve Alemdâr'ın bu seferde bölüğünün bayraktarlığını yaparak "Alemdâr" olarak şöhret bulduğunu söylemiştir. Fakat Alemdâr'ın 1768'de 3-4 yaşında olduğu düşünülürse bu pek muhtemel değildir. (Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.40); (Taluy, *a.g.e.*, s. 10); (Uluçay, *a.g.e.*, s. 3).

¹⁰ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C. V, s. 2268; Kemal Beydilli, "Alemdâr Mustafa Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, C. II, İstanbul, 1989, s.364.

¹¹ Arapyan, *a.g.e.*, s. 3.

lup ederek Selvi Kazası'na kaçmak zorunda bırakmıştır¹². Pazvantoglu isyanında gösterdiği başarıdan dolayı Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın girişimleriyle kapıcıbaşılık payesiyle birlikte Hazergrâd âyanlığını elde etmiştir¹³. Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın kontrol edilemeyen yükselişi düşmanlarının artmasına hatta devlet içerisinde kendisinin ortadan kaldırılması gerektiğini düşünen kimselerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. İsmail Ağa kendisi de bu gelişmelerden haberdar olduğu için devlete bağlı olduğu haberini göndermiş; fakat sadakatinin devlet tarafından kabul gördüğü yönündeki cevabını alamadan Tirsinik Köyü'ndeki çiftliğinde öldürülmüştür¹⁴. İsmail Ağa'nın cenazesi Rusçuk'a götürülerek Hazergrâd âyanı Alemdâr Mustafa Ağa'ya haber gönderilmiştir.

Ruşçuk'un ileri gelenleri mahkemeye başvurup İsmail Ağa döneminde huzurlu olduklarından bahsederek Alemdâr Mustafa Ağa'nın kazalarına âyan olmasını istediklerini arz etmişlerdir. Bunun üzerine Rusçuk naibi halkın bu yöndeki isteklerini bir ilam ile merkeze bildirmişdir¹⁵. Halkın bu arzını dikkate alan hükümet, aynı zamanda Hazergrâd âyanı olan Alemdâr Mustafa Ağa'nın Rusçuk Âyanlığını kabul etmiştir. Bu gelişmede Alemdâr Mustafa Ağa'nın âyanlığı kabul edilmediği takdirde, Tirsiniklizâde İsmail ölmeden kısa süre önce Nizam-ı Cedid meselesiyle ilgili olarak Edirne tarafına gönderdiği Köse Ahmed Efendi ve kuvvetlerinin, bulunduğu

¹² BOA, HAT, 54/2509.

¹³ Seydi, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s.46.

¹⁴ Arapyan, Tirsinikli'nin düşmanlarının biri tarafından düzenlendiği eğlence gecelerinden birinde öldürüldüğünü ve Alemdâr'ın sadrazam olduktan sonra Tirsinikli'yi öldüreni Manisa'da buldurarak öldürttüğünü söylemiştir. (Arapyan, *Ruşçuk Âyanı Mustafa Paşa*, s.); Efdalüddin Bey, Tirsinikli oğlunu çok çapkın biri olduğundan bahsedikten sonra mahiyetinde bulunan Süleyman Ağa'nın dillere destan bir karısı olduğunu ve Tirsinikli'nin ona göz koyarak ele geçirdiğini, bunu duyan Süleyman Ağa'nın çiftliğe gelerek Tirsinikli'yi vurduğunu söylemiştir. (Efdalüddin Bey, *Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası*, "Alemdâr Mustafa Paşa" maddesi, S. 7-12, s.600) , Kadı Abdurrahman Paşa'nın 22 Ağustos 1806 tarihinde İstanbul'a gönderdiği bir tahriratta, İsmail Ağa'nın kendi kölesi tarafından öldürüldüğünü ifade etmiştir. Alemdâr Mustafa Ağa, sadrazam olduktan sonra Tirsiniklizâde İsmail Ağa'nın katilini Manisa'da bulup Karaosmanoğlu aracılığıyla getirterek 26 Eylül 1808 tarihinde Rusçuk'ta öldürtmüştür. (Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, s. 64; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s.28-29; Cabi Ömer Efendi, Cabi Tarihi, Haz. Mehmet Ali Beyhan: TTK yayınları, C. I, Ankara, 2003, s. 235).

¹⁵ BOA, HAT, 41/2056; BOA, HAT, 41/2056.A.

bölgede büyük tahribata yol açabileceği endişesi etkili olmuştur. Alemdâr'ın âyanlığının kabul edilmesi durumunda Köse Ahmed Efendi'nin Edirne taraflarında geri çekilebileceği de hesaba katılmıştır. Alemdâr Mustafa Ağa'nın, Tirsiniklizâde kadar güçlü olmasını istemeyen hükümet, Rusçuk ve Hazergrâd âyanlığı dışında herhangi bir şeye karışmasını istememiştir¹⁶. Hâlbuki Tirsiniklioğlu, Silistre ve etraf köyleri müstesna olmak üzere Silistre eyaletine tamamen sahip olduğundan bu eyalet dâhilinde adeta müstakil gibi hareket etmekteydi. Buna binaen hükümet Alemdâr'ın aynı kuvveti ele almasını mahzurlu gördüğünden onu yalnız Silistre eyaletindeki muhtelif kaza âyanlarından biri olarak tanımak istemiştir. Fakat İsmail Ağa'nın vefatı üzerine onun kurduğu düzen bozulmayarak Hazergrâd âyanı, hemen bütün Silistre eyaleti âyanları ile ittifak yaparak "Âyanlar Âyanı" olmuştur¹⁷. Böylece Silistre ve Aydos kazası Alemdâr'ın kontrolüne girmiş, Selvi ve İbrail kuşatma altına alınmıştır. Alemdâr Mustafa Ağa'nın nüfuzu altına giren kazaların sayısı 45'e ulaşmıştır¹⁸.

Alemdâr, Rusçuk âyanı olunca ilk işi şehrin surlarını kuvvetlendirmek olmuştur. Daha sonra herhangi bir Rus saldırısına karşı Tuna kenarında bulunan Yergöğü'ne birçok asker ve mühimmat göndermiştir. Ordusuna da birçok yeni asker takviye ettirmiştir. Rusçuk'un her yerine çeşmeler yaptırmış, çayları, dereleri islah ettirerek kurak yerleri sulatmıştır¹⁹. Böylece savaştan ve kuraklık-tan kaçan halkın geri dönmesiyle de Rusçuk'un nüfusu artmıştır.

Aynı dönemde Kara Yorgi önderliğinde ayaklanan Sırlara karşı isyanı bastırmak için harekete geçen Pazvantoğlu'nun bu hareket sırasında ölmesiyle Pazvantoğlu'ndan boşalan Tuna ve Silistre eyaleti için valiye gerek duyulmuştur. Bu olayı görüşmek için meclis toplanmış ve Alemdâr'ın bu göreve getirilmesi istenmiştir. III. Selim'in de kat'i iradesi üzerine Alemdâr Mustafa, Silistre Valisi ve Tuna Seraskeri²⁰ olarak vezir olmuştur²¹.

¹⁶ BOA, HAT, 43/2189; BOA, HAT, 63/2771.

¹⁷ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s. 50.

¹⁸ BOA, HAT, 56/2580.

¹⁹ Arapyan, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s. 4-5.

²⁰ BOA, HAT, 21/1498. (1222/R/11).

Alemdâr, vezir olduktan sonra Ruslar, Ruşçuk'a saldırmıştır. Fakat Alemdâr Mustafa Paşa onları bozarak geri çekilmeye mecbur bırakmıştır. Buradan bir netice elde edemeyen Ruslar Yergöğü'ne saldırmışlardı. Alemdâr Yergöğü'ne gelerek bir kez daha Rusları geri çekilmeye mecbur bırakmıştı. Bunun üzerine Ruslar bu başarısızlıklarını silmek için Bükreş'e gidip Sırplarla birleşip büyük bir karışıklık çıkarmak istediysen de Alemdâr'ın müdahalesiyle geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Alemdâr Mustafa Paşa Ruslar'a karşı Bükreş'te yapmış olduğu çatışmada ele geçirdiği birkaç tane top ile 45 civarındaki savaş esirini İstanbul'a göndermişti²². Esirler ile topların İstanbul'a gelişi halk arasında büyük sevinç uyandırmıştı.

Alemdâr'ın bu başarıları sürerken, İstanbul hükümeti tarafından Ruslar'a karşı kesin başarı kazanmak isteyen orduy-ı hümayun hazırlanmaya başlamıştı. Hazırlanan ordu, İstanbul'dan hareket ederek Edirne'ye gelmişti. Alemdâr'ın ordunun hareketinden hiçbir şüphe duymaması için onun yanında bulunan Ebu Bekir Ağa ile Behiç Efendi, Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa tarafından orduya davet edilmiştir. Ebu Bekir Ağa'ya Mirahur-u evvel ve Behiç Efendi'ye de Baş muhasebecilik payesi verilmiştir²³. Sadrazam İbrahim Hilmi Paşa, Alemdâr'a Liva-i şerif seraskerliği payesi vermiştir²⁴.

1.2. Alemdâr Mustafa Paşa'nın İstanbul'a Gelişi ve Sadareti

III. Selim'in tahta çıktıktan sonra ordunun Avrupa usulleri dâhilinde yenilenmesinin yanında devletin diğer kurumlarının da yeniden yapılandırılması için başlattığı Nizam-ı Cedid hareketi, 1805'ten itibaren gelişen tepki ve eylemlerle sarsılmıştı. Nizam-ı Cedid programının yürütülmesi için, kuvvetli bir ıslahatçı ekibin varlığı, aydın sınıfın ıslahat düşüncesini açık gönüllülükle kabul etmesi ve imparatorlukta barış devrinin kurulması gerekiyordu.

²¹ Cevdet Paşa, *Tarib-i Cevdet*, s.2039; Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, S. 7-12, s.603; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.57; Cabi Ömer Efendi, *Cabi Taribi*, s.115; M. Rasim Özgen, *Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul 1953, s. 19.

²² Cevdet Paşa, *Tarib-i Cevdet*, C.IV, s. 2039.

²³ Cevdet Paşa, *Tarib-i Cevdet*, C.IV, s. 2062; Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, S. 7-12, s. 685; Uzunçarşılı, *Meşbur Rumeli Âyanları*, s.60-61.

²⁴ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, C.IV, s. 2062; Efdalüddin Bey, *a.g.e.*, S. 7-12, s. 686; Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.61; Yusuf Akşura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri (XVIII. ve XIX. Asırlarda)*, İstanbul 1940, s.143.

Hâlbuki III. Selim döneminde bu şartların hiçbir vakit ve hiçbir suretle gerçekleşmediği görülmektedir²⁵. Yapılan uygulamalardan memnun olmayan yeniçeri ve ulema kesimi, ortak bir tavır içinde yenilikler karşısında menfaatleri zedelenen muhalefet cephesini genişletme imkânı bulmuştur.

Nizam-ı Cedid'in Rumeli'de uygulanması teşebbüsü, âyan ve mütegalibenin genel direnişi ve silahlı çatışmaları neticesinde başarısızlıkla sonuçlanmıştır (II. Edirne Vakası, 1806)²⁶. Bu uygulamadan vazgeçilmesi Nizam-ı Cedid faaliyetlerini zaafa tır²⁷. Bu olaylar devam ederken Rus savaşı sebebiyle ordunun İstanbul'dan hareketinden sonra, Karadeniz Boğazındaki kalelerin muhtemel bir Rus tehdidine karşı takviyesinin kaçınılmaz olduğundan bu husustaki bir takım tedbirler alınmasına teşebbüs edilmiştir. Bu kalelerde bulunan yamakların Nizam-ı Cedid sistemi içine sokulmak istenmesi bunların Köse Musa Paşa tarafından el altından tahrik edilmesine fırsat vermiştir. Yamaklara da Nizam-ı Cedid elbisesi giydirilmesinin düşünülmekte olduğu ve bu iş için Boğaz Nazırı Mahmud Raif Efendi ile Macar tabyası kumandanı Halil Haseki'nin görevlendirildiğine dair yapılan kışkırtmalar bunların isyanı ve bu iki kişinin öldürülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olay Kabakçı Mustafa'nın önderliği ile meydana gelen isyanın çıkış noktasını teşkil etmiştir²⁸.

Ayaklanma İstanbul'da duyulunca Köse Musa tarafından basit bir infial olarak takdim edilmiş, Nizam-ı Cedid ricalince de pek önemsenmemiştir. Kabakçı Mustafa önderliğindeki isyancılar sayı-

²⁵ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V: TTK Yayınları, Ankara, 1999, s.77.

²⁶ II. Edirne Vakası 1806 bkz.: Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s.63; Meryem Kaçan Erdoğan& Meral Bayrak Ferlibaş& Kamil Çolak, *Ruşçuk Âyanı*, İstanbul 2009; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s.80.

²⁷ Kemal Beydilli, "Kabakçı İsyanı", *TDVİA*, C.24, İstanbul 2001, s.8.

²⁸ Seydi, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s.21; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. V, s.81; Yücel Yaşar & Ali Sevim, *Türkiye Tarihi*, IV, Osmanlı Dönemi (1730-1861): TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 170; Ahmet Refik Altınay, *Kabakçı Mustafa*, Haz: Enfel Doğan: Heyemola Yayınları, İstanbul, 2005, s.62-64; Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s.2075; George Oğulukyan Ruznamesi, *1806-1810 İsyancıları IIII. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul 1972, s.3; Kemal Beydilli, "Kabakçı İsyanı", s. 8.

ları giderek artan bir şekilde ulema ve yeniçerilerin de desteği ile İstanbul'a gelerek bir takım isteklerde bulunmuşlardır. İstanbul'da bulunan ve sayıları 10.000'i aşan Nizam-ı Cedid askerini kullanma basiretini göstermeyen III. Selim istenilen ricali feda etmiş ve Nizam-ı Cedid'in bütün kurum ve uygulamaları ile ilgası isteklerine de olumlu cevap vermiştir. Fakat bu durum isyanı sona erdirmemiş ve III. Selim tahttan indirilerek, adamları vasıtasıyla baştan itibaren isyanı destekleyen, III. Selim'e ve Nizam-ı Cedid'e karşı girişilen tertiplerin içinde etkin rol oynamış olan IV. Mustafa tahta geçirilmiştir (29 Mayıs 1807)²⁹.

IV. Mustafa padişah olmuştur ama devlet idaresinde hiçbir güce malik değildir. İsyân sırasında olduğu gibi devletin bütün idaresi yine asilerin eline geçmiştir. Asiler ilk iş olarak geriye kalan Nizam-ı Cedidçileri ortadan kaldırmaya başlamıştır. Bunun yanında asi başları ödüllendirilerek çeşitli görevlere getirilmişlerdir. Nizam-ı Cedid düşmanı olarak bilinen yeniçeri ağası Pehlivan İbrahim Ağa'nın garip bir şekilde görevden alınacağı emrinin verilmesiyle, Pehlivan Ağa yeniçerileri Sadrazam Ekrem İbrahim Hilmi Paşa'ya karşı kışkırtmaya başlamıştır. Yeniçeri Ağasının kışkırtmaları sonucu büyük bir olay çıkacağına düşünülmesiyle görevde kalınmasına karar verilmiştir; fakat Pehlivan Ağa İstanbul'da yaşanan olayları duyunca tekrar yeniçerileri kışkırtmaya başlamıştır. Olayların büyümesi sonucu can güvenliği kalmayan Sadrazam Hilmi Paşa, kaçarak Alemdâr Mustafa Paşa'ya sığınmıştır. Sadrazamın gitmesiyle orduda nizam, dirlik ve düzen kalmamış, birçok zorba türemiştir. Ordunun karışık halini duyan Alemdâr Mustafa Paşa, yanında beş bin askerle Silistre'ye geçmiştir. Alemdâr'ın ordugâha gelmesiyle zorbarlar sinmiş ve ordu yeniden nizama girmiştir³⁰.

²⁹ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s.2092-2093; Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, s.140. Oğulokyan ve Cabi Ömer Efendi, Sultan Mustafa'nın tahta çıkmak istemediğini Fakat Sultan Selim'in zorlamasıyla tahta çıktığını söylemiştir. Fakat diğer kaynakların da gösterdiği gibi Sultan Mustafa'nın Kabakçı isyanın da bizzat parmağı olduğunu bilinmektedir. Öyle ise Sultan Mustafa'nın, Sultan Selim'in zoruyla tahta çıktığı söylenememektedir. (Oğulokyan, *1806-1810 İsyânları*, s. 10-11; Ömer Efendi, *Cabi Tarihi*, s. 140). Kemal Beydilli, "Kabakçı İsyanı", s. 8.

³⁰ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s. 2102; Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, S.7-12, s.689; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s. 69; Taluy, *Turt İçin*

Sadrazamın ordudan kaçtığı İstanbul'da duyulunca ordunun başına Serdar-ı Ekrem ve Sadrazam olarak Anadolu valisi ve Akdeniz Kumandanı Çelebi Mustafa Paşa görevlendirilmiştir³¹. Sultan Mustafa Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'dan orduda bulunan Nizam-ı Cedidçilerin sürülmesini ya da öldürülmelerini istemiştir. Ancak sadrazam, padişaha göndermiş olduğu telhiste, Refik Efendi'nin azlinin uygun olmadığını, Tahsin Efendi'nin Alemdâr Mustafa Paşa'nın yanında olduğu, diğer Nizam-ı Cedidçi Ramiz Efendi'nin de Kavala'ya sürüldüğünü bildirmiştir³². Bu sırada Çelebi Mustafa'nın Silistre'ye gelmesiyle Alemdâr Mustafa Paşa Rusçuk'a geri dönmüştür. Hayatta kalan bazı Nizam-ı Cedid taraftarları canlarını kurtarmak için Alemdâr Mustafa Paşa'ya sığınmıştır. Bunlar Alemdâr ile bir araya gelerek tarihe "**Rusçuk Yaranı**"³³ olarak geçen bir cemiyet kurmuşlardır. Rusçuk Yaranı şunlardır: Silistre Valisi ve Tuna seraskeri Rusçuklu Alemdâr Mustafa Paşa, Mustafa Refik, Mehmet Sait Galip, Abdullah Ramiz, Mehmet Tahsin ve Mehmet Emin Efendi.

Rusçuk Yaranı'nın amacı Sultan Selim'i tekrar tahta geçirmektir. Yapmış oldukları toplantılarında Alemdâr'ı sürekli tahrik etmişlerdir. Bu tahrikler sonucunda galeyana gelen Alemdâr, "Abe..! Söyleyin görelim o işi... Gidelim mi İstanbul'a ka(dar)" demiş³⁴ diğer Rusçuk Yaranı da buna pek memnun olmuşlardır.

Alemdâr ve Yaran, nihayet emellerine ulaşarak İstanbul'a doğru harekete geçmişlerdir. Yaran, planın bundan sonraki aşamala-

Alemdâr Mustafa Paşa, s.29.

³¹ Musa Kılıç, *Kabakçı Mustafa İsyanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003, s.154.

³² BOA, HH. 1324/53523; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s. 70-72.

³³ Uzunçarşılı, *a.g.e.*, s.82; Seydi, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s.45; Taluy, *Yurt İçin Alemdâr Mustafa Paşa*, s. 31; Karal, *Osmanlı Tarihi*, C.V,s.87; Yücel-Ali, *Türkiye Tarihi IV*, s. 173.

³⁴ Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, S. 7-12, s. 692; Ebu Bekir Efendi, *Vaka-i Cedid* adlı eserinde Fransız Sefiri Sebastiyani'nin Rusçuk'a gelerek Alemdâr'ı Sultan Selim'i kurtarması için teşvik ettiğini söylemiştir. (Ebu Bekir Efendi, *Vaka-i Cedid*, Baskıyı Haz: Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eserler, s. 161); Arapyan Efendi ise Sultan Selim'i kurtararak tekrar tahta çıkarma fikrinin Alemdâr Mustafa Paşa tarafından ortaya atıldığını ve bu konunun ordu ricalî tarafından tartışıldığını söylemiştir. (Arapyan, *Rusçuk Âyanı Alemdâr Mustafa Paşa*, s. 6).

rında her hangi bir sorun çıkmasını istemediğinden, İstanbul'a ulaştıklarında kendilerine bir gaile çıkaracağını düşündüğü Kabakçı Mustafa'yı ortadan kaldırmak için Pınar Hisarı Âyanı Hacı Ali'yi onun üzerine göndermiştir³⁵.

Hacı Ali Ağa, adamlarıyla gizli bir şekilde Kabakçı Mustafa'nın evini sarmışlar ve içeri ansızın girerek "hakkında emir var" diyerek, yatak odasında kafasını kesmişlerdir. Hacı Ali Ağa, Kabakçı'yı öldürdükten sonra onun mal varlığını yağmalamış ve kesik başını Çorlu konağında bulunan orduya göndermiştir. Kabakçı Mustafa'nın ortadan kalkmasıyla İstanbul'a gelmekte olan Alemdâr Mustafa Paşa ve Yaran için büyük bir sorun bertaraf edilmiş, böylece de İstanbul'da Yaranın önünü kesecek kimse kalmamıştır.

Ordu, Edirne'den İstanbul'a dönerken Alemdâr Mustafa Paşa da askerleriyle beraber sadrazama yoldaşlık etmiştir. Kabakçı'nın idamı Boğaz yamakları, İstanbul yeniçerileri ve hatta saray erkânı arasında büyük telaş uyandırmıştır. Padişah ilkin mukavemete karar vermişken vazgeçmiştir. Zorbalar öldürülmeye, fesatçı ulema sürülmeye başlanmıştır. Sadrazam, Alemdâr'ın çalışmalarından memnun olmuş; fakat gittikçe artan nüfuzundan endişe duymaya başlamıştır. Bu yüzden İstanbul'u terk etmesi gerektiği yolunda bazı telkinlerde bulunmuştur. Buna rağmen Alemdâr onbeş bin kişilik ordusuyla 28 Temmuz 1808 sabahı Bab-ı Ali'ye saldırmıştır. Bunun üzerine Sultan Mustafa ise tahttan çekilmek istemeyerek III. Selim ile şehzade Mahmud'un öldürülmesini emretmiştir. Bunun üzerine katiller grubu oluşturulmuş ve katiller harem dairesinde ibadetle meşgul olan Sultan Selim'i öldürmüştür.³⁶

³⁵ Cevdet Paşa, Alemdâr'ın ordu harekete geçmeden iki gün evvel Pınar Hisarı Âyanı Hacı Ali'yi Kabakçıya öldürtmesi için gönderdiğini söylemiştir. (Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s.2194); Arapyan Efendi ise Alemdâr'ın ordunun Edirnekapı'ya gelmesiyle Hacı Ali'yi Kabakçı'ya karşı gönderdiğini söylemiştir. (Arapyan, *Ruşuk Âyanı Mustafa Paşa*, s. 8); Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s.845). Lamartine ise ordunun hareket halindeyken Sadrazam Çelebi Mustafa Paşa'nın, Hacı Ali Ağa'yı çağırarak onu Kabakçı'yı idam etme görevi verdiğini ve Boğaziçi'ndeki tüm bataryaları kumanda etmesi için ona bir ferman verdiğini söylemektedir. (Lamartine, *Düşerken*, C. VII, s. 1761).

³⁶ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 2002; Ata Efendi, *Tarih-i Ata* C.III, s. 53; Efdalüddin Bey, *a.g.e.*, s. 973; Mustafa Nuri Paşa, *Netayic'ül-Vukuat Kurumları ve Öğütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. III-IV, Sadeleştiren, notlar ve açıklamalar ekleyen: Prof. Dr. Neşet

Şehzade Mahmud, III. Selim'i öldüren katillerin elinden cariyeler ve hizmetkârlarının yardımıyla, sarayın çatısına çıkartılarak kurtulmuştur. Alemdâr Mustafa Paşa ve askerleri bu sırada sarayın kapılarını kırarak içeriye girmiştir. Alemdâr önce III. Selim'in cesediyle karşılaşmış ve daha sonra şehzade Mahmud'u aramaya başlamıştır. Şehzade Mahmud, yanındaki Anber Ağa ve İmam-ı Evvel Hafız Ahmet Efendi ile beraber Alemdâr'ın yanına doğru hareket etmiştir³⁷. Alemdâr ile karşılaşan II. Mahmud, Şeyhülislam ile birlikte hırka-i şerif odasına girmiş ve cülusunu ilan etmiştir. Alemdâr Mustafa Paşa'yı da kendine sadrazam yapmıştır.

Alemdâr Mustafa Paşa, sadrazam olduktan sonra beraber çalışacağı kişileri belirlemiştir. Salihzâde Ahmet Esat Efendi şeyhülislam olmuştur. Rusçuk Yaranından Ramiz, kaptan-ı deryalığa, Tahsin Efendi defterdarlığa, Mustafa Refik Efendi sadaret etküdâlığına ve Mehmed Seyyid Galip Efendi reisülküttâplığa getirilmiştir. Alemdâr Mustafa Paşa sadrazam olarak devleti yönetmek için yeterli güce ve kuvvete sahip değildir. Ömrünün büyük bir bölümünü Rusçuk'ta geçirmesi sebebiyle İstanbul'da devlet işlerinin nasıl yürütüldüğünü bilmediğinden, bazı konularda aciz kalmıştır. Hatta saray halkının birçoğunu tanımamaktadır. Bu sebeple İstanbul'u ve hükümet işlerinin nasıl yürütüldüğünü bilen Yaranın sözleriyle hareket etmek zorunda kalmıştır³⁸.

Alemdâr Mustafa Paşa, İstanbul işlerini yoluna koyup, kendi yönetim kadrosunu oluşturduktan sonra Anadolu ve Rumeli'deki karışıklığı düzeltmek için harekete geçmiştir. Her iki yerin ileri gelen âyanlarını İstanbul'a çağırmıştır. Alemdâr, çağırana kadar hükümetin entrikalarına kurban gitmemek için sürekli uyanık bekleyen ve İstanbul hükümetinin hiçbir davetine iştirak etmeyen âyanlar, kendileri gibi âyanlıktan gelme, sözünün eri ve nüfuzlu

Çağatay: TTK Yayınları, Ankara, 1992, s. 228; Adil Şen, *III. Selim'in Hayatı ve Dönemindeki İslahat Hareketleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996, s.121; Haluk Şehsuvaroğlu, "Topkapı Sarayında Tarihi Odalar, III. Selim'in Öldürüldüğü Oda", *Cumburiyet Gazetesi*, 3.05.1953, s.9.

³⁷ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s. 2205; Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s.1046.

³⁸ Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 2249.

Alemdâr Mustafa Paşa'ya güvenerek İstanbul'a gelmişlerdir. II. Mahmud, gelen âyanları Kağıthâne'de karşılamış ve onlara büyük bir ziyafet vermiştir. Ziyafetin ardından *Meşveret-i Amme* adı altında büyük bir toplantı yapılmıştır. Sadrazam başkanlığında yapılan toplantıya Şeyhülislam, devlet ricali, yeniçeri ağası ve âyanlar katılmışlardır. Sadrazam Alemdâr Mustafa Paşa, bu toplantıda uzun bir konuşma yapmıştır. Burada ele alınan en önemli konu merkezi hükümet ve âyanlar arasındaki ilişkilerin yeniden düzenlenmesi olmuştur. Uzun müzakereler sonunda tarihe *Sened-i İttifak*³⁹ olarak geçen bir senedin düzenlenmesine karar verilmiştir⁴⁰. Bu toplantıda ele alınan diğer bir önemli konu da yeniçeri ocağının nizama sokulması olmuştur. Toplantıdan kısa bir süre sonra Alemdâr, yeni bir ordu kurulması için çalışmalara başlamıştır. Alemdâr, yeni kurulacak ordunun çekirdeğini eski Nizam-ı Cedidçi Vezir Kadı Abdurrahman Paşa'nın askerlerinden oluşturmaya karar vermiştir. Yeni kurulan orduya yeniçerilerin tepkisini çekmemek için kapıklı ordusunda artık var olamayan Sekban birliklerinin adı verilerek Sekban-ı Cedid denilmiştir. Bununla birlikte yeniçeri ocağının esamelerinin satın alınması ve tersanenine nizama sokulması gibi konularda da yeni düzenlemeler yapılmıştır⁴¹.

1.3. Alemdâr Mustafa Paşa'nın Vefatı

Alemdâr Mustafa Paşa ve Rusçuk Yaranı iktidarı ele geçirdikten sonra kendi iktidarına engel olabilecek ve irtica hareketine başkanlık etmiş olan kimseleri ya öldürmüştür ya da sürgüne göndermiştir. Böylece iktidarda tek söz sahibi onlar olmuştur. Fakat yapmış oldukları faaliyetler bazılarının menfaatine dokunmaktaydı. Özellikle Sultan Mustafa'nın tekrar tahta geçmek için yeniçeri

³⁹ BOA, HAT, 35242/746. (1223/Z/29), Sultan Mahmud'un tahta geçtiğine müteakib Alemdâr Mustafa Paşa'nın sadaretinde bilumum vüzerâ, ulema ve ümeranın ittifakıyla alakalı alınıp umumu tarafından imza ve taahhüd olunan senedin sureti olup Alemdâr Mustafa Paşa ile şeyhülislam, kadıasker ve ümeranın isimleri, sened-i ittifak sureti.

⁴⁰ Alemdâr Mustafa Paşa'nın *Meşveret-i Amme*'de konuşmasının tam metni için Bkz.: Cevdet Paşa, *a.g.e.*, s. 2241-2242; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s. 141-142; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s. 91-92.

⁴¹ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s. 2242; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s. 142-143; Karal, *Osmanlı Tarihi*, s.92-93.

ocağını kıskırtması, yeni kurulmuş olan sekban ocağına devletin ileri gelenleri tarafından büyük önem verilmesi ve yeniçerilere sırt çevrilmesi gibi sebeplerden ötürü Yeniçeriler, Alemdâr Mustafa Paşa ve askerlerine kin bağlamıştır. Bu sebeple bunlar Alemdâr ve Yaranını ortadan kaldırmak için fırsat kollar hale gelmiştir⁴².

Alemdâr Mustafa Paşa'nın yakın çevresinde bulunanlar ve ileri-yi gören kimseler yaklaşmakta olan tehlikenin farkına varmıştı. Yeniçerilerin Bab-1 Ali duvarlarına yazdıkları bu sözleri görünce tehlikenin çok yakında olduğunu görmüşler ve Alemdâr Mustafa Paşa'ya "işlerin gidişi iyi değil ordunu al Rumeli'ye geç biraz kuvvet topladıktan sonra tekrar İstanbul'a dönersin" demişlerdir. Fakat Alemdâr onların sözlerine ehemmiyet vermeyerek yeniçeriler hakkında şunları söylemiştir: "Bir takım, Manav, leblebici güruhu ne yapabilir"⁴³. Bunun üzerine Alemdâr'ın bazı adamları Rusçuk'taki işlerini bahane ederek geri dönmüşlerdir. Yine bu sıralarda Pazvantoglu'nun ölümüyle boşalan Vidin ve çevresini kontrol etmek için Vidin Valisi olan İdris Paşa yeniçerilerin kıskırtmasıyla Rusçuk'a saldırmıştır. Bunu öğrenen Alemdâr Mustafa Paşa, mahiyetinde bulunan askerinin büyük kısmını Boşnak Ağa ile Rusçuk'a göndermiştir. Yaşanan bu olaylar Alemdâr'ın İstanbul'da yalnız kalmasına yol açmıştır⁴⁴.

Yeniçeriler, daha önce söz ettiğimiz sebeplerden ötürü gizlice bir araya gelerek Alemdâr Mustafa Paşa'yı nasıl öldüreceklerine dair planlar yapmışlar ve Sekban-1 Cedit askerinin sayısını daha fazla arttırmadan harekete geçmek için karar almışlardır. Bu arada Alemdâr Mustafa Paşa, hakkında söylenenlere her ne kadar ehemmiyet vermediyse de herhangi bir saldırı ihtimalini göz önüne alarak kendisini koruyan muhafızların sayısını arttırmayı da ihmal etmemiştir⁴⁵.

⁴² Özgür Erbulut, *Alemdâr Mustafa Paşa ve Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009, s.47-48.

⁴³ Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. IV, s. 2251; Taluy, *Yurt için Alemdâr Mustafa Paşa*, s. 50.

⁴⁴ Özgür Erbulut, *Alemdâr Mustafa Paşa ve Hayatı*, s.58.

⁴⁵ Yeniçerilerin dokuzuncu bölümü, yedinci ve elli altıncı cemaat ortalarından bazı ustalar ve zabitleri bir araya gelerek Alemdâr'ı öldürmek için gizli bir cemiyet kurmuştur. Bunlar, aralarından Alemdâr Mustafa Paşa'yı ortadan kaldırmak için

Yeniçeriler, Alemdâr Mustafa Paşa'yı öldürmek için yaptıkları planları uygulamaya başlamıştır. Alay köşkü tarafına giderek, Sadaret kethüdası dairesini yakmışlar ve etrafa ateş etmişlerdir. Kurşun seslerini duyarak ne olduğunu anlamaya çalışan Sekban askerleri de Yeniçeriler tarafından tek tek vurulmaya başlanmıştır. Yeniçeriler Alemdâr'ın bulunduğu konağı ateşe vermişlerdir. Haremlik daire-sinde bulunan Alemdâr Mustafa Paşa, yanındakilerle birlikte selamlığa geçmek istemişse de her taraftan ateş edildiği için mecburen olduğu yerde kalmıştır. Alemdâr'ın yanında bulunan askerler, kendilerini kuşatan yeniçerileri yararak dışarı çıkmayı teklif etmiştir. Fakat Alemdâr Mustafa Paşa kendisine yardım geleceğinden o kadar emin olduğu için bu teklifi red etmiştir⁴⁶. Ancak beklediği yardımın gelmediğini gören Alemdâr, yanında bulunanlarla beraber harem dairesinde bulunan kuleye çekilmiştir. Daha önce bu kule paşa tarafından tamir ettirilmiş ve bir mahzen yaptırılmıştır. Alemdâr Mustafa Paşa ve yanındakiler mahzene geçerek ateş etmeye

bir fedai grubu seçmiştir. Bu fedai grubu Alemdâr'ı gittiği davetlerin birinde öldürecekti. Bunu haber alan Alemdâr Mustafa Paşa, korumalarının sayısını artırmıştır. (Efdalüddin Bey, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s. 1240-1241).

⁴⁶ Arapyan, gelişen olayları diğer kaynakların aksine şöyle anlatmıştır: “Sadrazam, birden bire çıkan ve gittikçe büyüyerek kapının bir tarafını da tutuşturan bu yangını görür görmez, acele, askerlerin yattığı tarafa gitti ve yüksek, kuvvetli bir sesle onlara: “Haydi, yiğit silah arkadaşlarım, hep geliniz, hepiniz hazır olunuz. Bütün fenalıklara karşı bazunuzu, kuvvetinizi, gösterecek o acı gün geldi. Sonuna kadar dayanalım. Etrafımızı ateş sardı. Çabuk olunuz, dışarı çıkalım. Birdenbire önümüze çıkan bu tehlikeye karşı koyalım. Düşmanların karma karışık sürüsünü dağıtarak, kılıçtan geçirerek, kendimizi kurtaralım. Onların kalabalığından katiyen korkmayınız. Az olmanıza bakarak çekinmeyiniz. Adetçe az olsak bile hepimiz yiğit oğlu yiğitleriz. Onlar gibi bayağı, terbiye görmemiş, cesaretsiz değiliz. Küçüklüğümüzden beri silah taşımaya alışık değil miyiz? Daima bizden çok onlara karşı dövüşmedik mi? Daima galip daima şerefli, şanlı görüldük, düşmanlarımızı kılıçtan geçirdik, kargaya karşı kartal gibi her zaman onları kaçırdık, darma dağınık ettik. Hiçbir zaman kollarımızı kuvvet ve kudretini bırakmadı, kahramanlığımız bizi terk etmedi. Bizi saran düşmanların yüreğinde daha müthiş bir korku var. Çünkü bize, kılıçla değil de ateşle taarruz ediyorlar, bizi böyle korkutmak istiyorlar. Fakat bu ateş, içimizdeki mertlik duygularını azaltamaz. Bilakis düşmandan bu alçaklığın intikamını almak için, bizi daha çok tahrik ve teşvik eder.” Askerlerini bu sözleriyle teşci ederken, bir taraftan da ateş, büyük bir şiddetle artıyor, etrafı sarıyor, kesif bir duman kendilerini boğuyordu. Askerler, yangının şiddetinden dolayı kendileri için artık paşalarını kurtarmak ve ona yanaşmak kabil olmadığını gördüler. Bundan sonra yiğitlik zamanının geçtiğini söyleyerek kendi başlarını kurtarmak çareleri aramaya düştüler. Karşılarındakileri kılıç ve tüfekte dağıtarak kendilerine yol açtılar”. (Arapyan, *Ruşuk Âyanı Mustafa Paşa*, s. 17-18).

başlamıştır. Bu sırada yeniçeriler Alemdâr'ın açtığı ateşin saklandığı mahzenden geldiğini fark edince taciz ateşle karşılık vermişlerdir. Ancak mahzenden atılan kurşunlara engel olamayacaklarını anlayınca, mahzenin arkasından dolanarak kubbeyi kazma ve kürek ile delmek için harekete geçmişlerdir. Alemdâr o gecenin seherinden ikindiye kadar ateş etmeye devam etmiştir. Fakat hem beklediği yardımın gelmemesi hem de mahzenin kubbesindeki kazma kürek seslerinin yaklaşması üzerine Alemdâr Mustafa Paşa, mahzende bulunan barut fıçılarını ateşleyerek bulunduğu yeri havaya uçurmuştur. Patlamanın etkisiyle yüzlerce yeniçeri ölmüştür⁴⁷.

Patlamadan iki gün sonra yangın sönmeye yüz tutarken altın ve mücevher aramak amacıyla etrafı arayan yağmacılar, bir demir kapı bulmuş onu açtıktan sonra bir demir kapı daha bulmuştur. Bu kapının da açılmasıyla üç ceset ortaya çıkmıştır. Bu üç kişi Alemdâr Mustafa Paşa, Baş Kadını ve Harem Ağasıdır. Cesetler hiç bozulmadan durmuştur. Muhtemelen dumandan zehirlenerek ölmüşlerdir⁴⁸. Alemdâr'ın vefakâr adamlarından bir kaçı Alemdâr ve Tahsin Efendi'nin cesedini defnetmişlerdir. Alemdâr ve Tahsin Efendi'nin cesetleri, ancak yeniçeriler Sultan Mahmud tarafından ortadan kaldırıldıktan sonra, Sadrazam Benderli Mehmet Paşa'nın emriyle Yedikule'nin surlarının yanına defnedilerek mezar taşları konulmuştur⁴⁹. Meşrutiyetin ilan edilmesinden kısa bir süre sonra da Yedikule surlarına defnedilen Alemdâr ve Defterdarı Tahsin Efendi'nin kemikleri tren hattına tesadüf etmesi sebebiyle Tarih-i Osmanî Encümeni'nin teşebbüsüyle Zeynep Sultan Cami-i Şerifi hazinesine nakledilmiştir⁵⁰.

⁴⁷ Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanları*, s. 180; Seydi, *Alemdâr Mustafa Paşa*, s.71-72; Şanizade Mehmet Atullah, *Şanizade Tarîhi*, C. I, s. 114-115.

⁴⁸ Oğulkyan, diğer kaynakların aksine Alemdâr Mustafa Paşa'nın dumandan zehirlenerek değil de patlama sırasında üzerine düşen bir taş sebebiyle öldüğünü söylemektedir. (Oğulkyan, *1806-1810 İsyânları*, s. 40).

⁴⁹ BEO, 285124 (1328/N/06-17/Nisan/1912): Merhum Alemdâr Mustafa Paşa'nın Yedikule civarındaki kabri üzerine inşası kararlaştırılan türbenin inşa masraflarına medar olmak üzere Padişah tarafından ihsan buyrulan paranın gönderildiği. Evkaf)

⁵⁰ BEO 292825(1329 C 12-11/Mayıs/1911): Alemdar Mustafa Paşa ile Defterdar Tahsin Efendi'nin Yedikule haricinde medfun bulunan bakaya-yı izaminin Soğuk çeşme civarında münasip bir mahalle nakli. Evkaf, Dâhiliye).

2. Osmanlı'da Müsâdere Sürecinin İşleyişi

Osmanlı Devleti'nde kamu düzenini bozan, devlet veya topluma karşı bir suç işleyen kişi genellikle ölüm cezasına çarptırılır, sahip olduğu taşınır-taşınmaz bütün malvarlığına devletçe el konularak hazineye gelir kaydedilirdi. Müsâdere olarak adlandırılan bu süreç kişinin ölmesi, öldürülmesi veya firar etmesinin ardından padişahın fermanıyla başlardı ve çoğunlukla da İstanbul'dan gönderilen bir mübaşirin nezaretinde gerçekleştirilirdi⁵¹.

Önceleri devlet malını zimmetine geçirenler, ihanet edenler ve âsilerin cezalandırılmaları sırasında uygulanan müsâderenin kapsamı, XVII. ve özellikle XVIII. yüzyılda değişerek hayatında zenginliği mal ve mülk sahibi olmakla şöhret bulanların, ölümlerinin hemen ardından servetlerine el konulması yoluna gidilmiştir. Yine devlet hizmetinde bulunmuş olmakla, mevcut servetinin kaynağında devlet malı olanların, bu malın gayri ahlâki yollarla kazanılıp kazanılmadığına dair açık ifade kullanılmaksızın, malları müsâdere edilmekte idi. Bir şekilde devlet ile alış-verişi olanların (cânib-i mîrî ile ahz ü itası) ölümlerinin ardından, devlet ile olan bu ilişkileri, mallarının müsâderesi için bir gerekçe oluşturmakta idi⁵².

Merkezi otorite, eğer bir kişinin malını müsâdere ettirecek ise ve bu mallar taşrada bulunuyor ise önce mahallin vali, sancakbeyi, kadı, yeniçeri zabıtları gibi görevlilerine hitaben bir ferman gönderilerek süreç başlatılırdı. Bu süreç, genellikle malları müsâdere ettirilecek olan kişinin de aynı zamanda yakalanması, cezasının verilmesi, İstanbul'a gönderilmesi gibi hususları da içerebilmektedir⁵³. Kişi eğer eceliyle ölmüş ise sadece servetin sayım ve yazımı ile bir kısmının mahallinde satılması ve belli bir kısmının da İstanbul'a

⁵¹ Özer Küpeli, "Yenişehir (Bursa) Âyanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefatı", *History Studies International Journal Of History*, Volume 3/3 2011, s.7.

⁵² Cahit Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı: 2, Aralık, 2007, s.147.

⁵³ Aydın Muhassılı Abdullah Paşa için süreç bu şekilde başlamış, Şark Seferi kumandanı Vezir Abdullah Paşa'ya hitaben yazılan evâsıt-ı Receb 1147 (7-17 Aralık 1734) tarihli emirde Paşa'nın ahvali, devletle olan münasebeti vurgulanarak, cezasunun verilmesi mal ve mülkünün müsâderesi istenmekte ve bu durumun "mutezâ-yı hamiyet-i din ü devlet" olduğu da vurgulanmaktadır. BAO. Mühimme Defteri nr. S.20/55.

gönderilmesi konusu çerçevesinde gelişmektedir⁵⁴. Devlet, XVIII. yüzyılda, müsâdere sürecinde varisler ya da mıntıka ahalişi gibi kesimlerden tepkiler de gelebileceğini bildiği için, özellikle ya o mıntıkanın ya da yakın yerin mutasarrıf, mütesellim, voyvoda gibi güç ve kudret sahibi kişilerini, bu tahrir ve zapt sürecine, nezaret etmek üzere görevlendirmekte idi⁵⁵.

Eğer malları müsâdere olunacak kişinin yakalama, cezalandırılma gibi bir durumu olmayıp, eceliyle vefat etmiş ise, o takdirde doğrudan tahrir işi ile görevli bir mübâşir tayin edilerek vazife kendisine tarif edilmekte ve ilgili mahalle gönderilmekte idi. Bununla beraber konu, o mahallin kadısına da bildirilerek, mübâşir ile beraber çalışması istenmekte idi. Zaman zaman taşradan vefat haberi gönderildiğinde zaten ölen kişinin evi, sarayı, hazinesi vs. mahalli yöneticiler ve muhtemelen bazı şahitler ile (cümle marifetiyle) mühürlenmiş bulunuyordu⁵⁶.

XVIII. yüzyılın sonları ve XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin, gerektiğinde âyanların mahalli otoritelerinden gerek idari, gerek askeri ve gerekse türlü biçimlerde faydalandığını, onlar ölünce de âyanlıklarını bir nevi suç sayarak sağlıklarında onları ya cezalandırmadığı veya cezalandırmak işine gelmediği için ölümlerinde muhallefata el koyarak cezayı infaz etme anlayışı ve icraatı içinde olduğunu söyleyebiliriz. Bunu bir nevi müsâdere usulünün hukuki yönü olduğunu kabul edebiliriz. Mali yönden bakılınca Osmanlı hazinesine gelir sağlamanın bir yolu olarak karşımıza çıkmaktadır⁵⁷.

Gerçekten zaman zaman merkezin muhallefata gelirlerinden çok şey umduğunu ve hatta birçok acil ve önemli masraflarını bu

⁵⁴ Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", s.150.

⁵⁵ 1819 senesinde malı müsâdere edilen Karaosmanoğullarından Deli Süleyman Ağa'nın muhallefatinin zaptında Aydın ve Saruhan Sancakları mutasarrıfı Süleyman Paşa "nâzir tâyin edilmiş ve kadı ile ehl-i vücûhun da iştirakiyle muhallefata değeri tespit edilmiştir". Yuzo Nagata, *Taribte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1997, s.168.

⁵⁶ Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", s.151.

⁵⁷ Yavuz Cezar, "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin (Müsâdere olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Belleten*, Cilt: XLI, s.49.

gelirler ile finanse etme olanağına kavuştuğu bilinmektedir. Zira her şeyden evvel muhallefât gelirlerinin çok düzensiz bir gelir kalemi olduğunu belirtmek gerekir. Çünkü muhallefattan sağlananların bir kısmı Enderun Hâzinesi'ne yani padişaha intikâl ederken diğer bir kısmı da doğrudan Hâzine-i Âmire'nin istifadesine sunula gelmiştir.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Darphâne'nin Osmanlı Mali teşkilatındaki görevleri ve etkinliğinin artması ile III. Selim'den sonra diğer hâzinelerin ortaya çıkması sonucunda muhallefât gelirlerinin Osmanlı bütçelerindeki gerçek ağırlığının ölçülebilmesi olanakları da gittikçe zorlaşmıştır. Nitekim muhallefattan sağlanan bazı kıymetli eşyaların, cariyeler ve kölelerin gerçek piyasa fiyatları halinde iç hazineye paraya çevrilmeden doğrudan "mal" olarak girdiği bilinmektedir. Tereke içindeki gümüş ve bakır eşyaların da Darphâne'ye gönderildiğini gösteren belgeler vardır.

Öte yandan İrâd-ı Cedid Hâzinesi'ni güçlendirmeyi amaçlayan III. Selim de muhallefât gelirlerinin bu hâzineye girmesine büyük önem vermiştir⁵⁸. Şöyle ki, Rusya ve Avusturya ile iki yıldan beri devam etmekte olan savaş Osmanlı maliyesini alt üst etmiştir. III. Selim bu krizi aşabilmek amacıyla bir takım çareler aradıysa da başarılı olamamıştır. Sonunda bizzat işe girişerek para tedârik etmek istemiş ve aklına gelen ilk tedbir de müsâdere olmuştur. Ancak bu uygulama itirazlara yol açınca, itirazlara cevap olmak üzere neşrettiği bir hatt-ı hümayûnda; niyetinin yetim malı ve kendi emeğiyle servet edinmiş kimselerin malına dokunmak olmadığını, ancak sadece devlet kapısında zengin olmuş kimselerden ölenlere ait malların ne ölenin varislerine ne de sultanın kendisine olduğunu, bu malların din ve devlet uğruna sarf edilmek üzere tamamen hâzineye alınacağını belirterek, uygulamanın kendinden önceki padişahlar zamanında da bundan farklı olmadığını vurgulamıştır⁵⁹.

Buna rağmen özellikle II. Mahmud (1808-1839) zamanında müsâdere yönteminde öyle bir döneme girilecektir ki zengin ve varlıklı herhangi bir kimsenin öldüğünün ihbar edilmesi, terekenin

⁵⁸ Cezar, "a.g.m.", s.49-50.

⁵⁹ Enver Ziya Karal, *Selim III.'ün Hat-ı Hümayûnları*, Ankara 1946, s.81-83.

devlet tarafından müsâdere edilmesi için yeterli olacaktır. İhbar etme ve bunun karşılığında elde edilen ihbariye ücreti müsâdere olayında mekanizmanın işleminde kolaylık sağlamaktaydı⁶⁰. Bu uygulamaların muhatapları âyanlardı. XVII. yüzyılın sonlarından itibaren güç kazanmaya başlayan XVIII. ve XIX. yüzyıllarda devletin politikası içinde bir türlü vazgeçemediği âyanlar müsâdere uygulamasına maruz kalmışlardır. Merkezi otoriteyi yeniden tesis etmek azminde olan II. Mahmut, bu amacına ulaşabilmek için müsâdere yöntemini etkili bir şekilde kullanmıştır. Rusçuk Âyanı Alemdâr Mustafa Paşa'nın bir yeniçeri isyanı sonucunda öldürülmesini (16 Kasım 1808) fırsat bilerek, âyanların nüfusunu kırmak amacıyla, çoğunu idam ettirip mallarını müsâdere ettirmiştir⁶¹.

3. Alemdâr Mustafa Paşa'nın Mallarının Müsâdere Süreci

XIX. yüzyıl başlarında merkezi otorite taşrada bulunan bir kişinin mallarını müsâdere ettireceği zaman önce o mahallin vali, sancakbeyi, yeniçeri zabıtları gibi görevlilerine hitaben bir ferman göndererek süreci başlatırdı. Devlet, müsâdere sürecinde varisler ya da mıntıkâ ahali gibi bazı kesimlerden tepkiler de gelebileceği için, özellikle ya o mıntıkânın ya da yakın yerin mutasarrıf, mütesellim, voyvoda gibi güç ve kudret sahibi kişilerini, bu tahrir ve zapt sürecine, nezaret etmek üzere görevlendirmekteydi⁶². Alemdâr Mustafa Paşa örneğinde de müsâdere süreci bu uygulama ile başlamıştır.

Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümünün ardından Tırnova Kadısı El-Hacı Yusuf'a, eski sadrazam Alemdâr Mustafa Paşa'nın evvelce Tırnova voyvodası olduğundan, Tırnova kazasında konağı, emlâkı, bağı, bahçesi, arazisi, malları ve eşyaları olduğu haber verilerek, muhalefatının "canib-i miri" için zabt edilmesi ile bahsi geçen emlâk, arazi, çiftlik, konak, bütün eşyalar, ambardaki hububat ve hayvanlar her neyi var ise teslim olmak üzere deftere kaydedilip,

⁶⁰ Tuncay Ögün, "Osmanlı Devleti'nde Müsâdere Uygulamaları", *Osmanlı Ansiklopedisi*, Editör: Güler Eren, Cilt VI, Teşkilât: Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999, s.379.

⁶¹ Mert, "Âyan", s.195-198.

⁶² Telci, "Osmanlı Devleti'nde Muhalefat ve Müsâdere Süreci", s.150-151.

imzalı ve mühürlü olarak İstanbul'a gönderilmesi emredilmiştir⁶³. Bunun yanı sıra Silistre ve Tuna Seraskeri Vezir Muhammed Hüsrev Paşa'ya ve Rusçuk Kadısı'na da Alemdâr'ın muhalledatının zabtı için ferman gönderilmiştir⁶⁴. Alemdâr'ın her türlü mallarının soruşturulup ortaya çıkarılması ve bir defter halinde kaydedilerek gönderilmesi için Hüsrev Paşa öncülüğünde kaza mahkemesi ve mübâşir olarak da Hacı Esad Efendi tayin edilmiştir.

Ele aldığımız örnekteki müsâdere uygulamasında bazı meseleleri yerine oturtabilmek için onun malî ve ekonomik yönüne kısaca değinmek gerekir. Malî açıdan bakılınca müsâdere olayı ilk elde karşımıza, türlü bunalımlar içinde bulunan Osmanlı hazinesine gelir sağlamanın bir yolu olarak çıkar. XIX. yüzyıl başlarında hâzinenin gelir kaynaklarından birini bütçelerden anıldığı biçimiyle "Miri ve Haremeyn mukataalarının faizlerinden İrad-ı Cedid Hazinesi'ne teslim olunan akçeler" oluşturur. "Faiz'i, yani yıllık kârı İrad-ı Cedid Hâzinesi'ne ait olacak olan söz konusu bu mukataalar "malikâne mukataa" idiler. "Malikâne mukataa" kayd-ı hayat koşulu ile peşin bir bedel (muaccele) karşılığında taliplere satılmış ve yıllık "mal ve kalemiyye" si dışındaki tüm hâsılatı satın alana bırakılmış mukataa (vergi kaynağı) demektir. Bu mukataalar (ya da hisseleri) ancak sahiplerinin ölümleri halinde devlete rücû eder (buna mukataa veya hisselerin mahlûl olması denirdi) ve bunlar istenirse yeniden yeni bir bedelle satışa sunulurdu.

Bir malikâne mukataanın ya da hisselerin devletçe satışa sunulmayıp, elde tutulması halinde, o mukataa ya da hisse "*mirice zabt olunmuş*" olurdu⁶⁵. İrad-ı Cedid Hâzinesi'nin kaldırılmasından sonra ise bu hisse gelirleri Hâzine-i Âmire'nin istifadesine sunulmuştur. Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümünden sonra da onun üç oğlunun sorumluluğundaki haremeyni şerifeyn mukataasından, Niğbolu sancağında Tırnova voyvodalığı mukataasının hükümsüz bırakılması ve Fatma Sultan'a has tahsis olunması emredilmiştir.

⁶³ BOA, C.ML., 8722/212. (1224/M/10- 25/Şubat/1809).

⁶⁴ BOA, C.ML.,13489/328. (1224/S/17-3/Nisan/1809).

⁶⁵ Yavuz Cezar, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul,1986, s. 165.

Tırnova Kazası Mukataasına bağlı olan Garblove Varanik Köyü, Dirakova ve Tahmis Kahve Mukataatı ile muhızırbaşı ve mübâşirin masrafları da dâhil edilmek üzere tek elde toplanan iltizâm bedeli senelik 3 yük “kırk iki bin sekiz yüz yetmiş buçuk”tur. Alemdâr Mustafa Paşa'nın üç oğlunun uhdelerinde olan mukataa, kalemiyye masrafı olarak tespit edilen “yirmi dört bin yedi yüz elli” kuruş Has akçesi ve sözü edilen iltizâm bedeli de borç olarak eklendikten sonra, Tırnova Mukataasının 1 yük “altmış beş bin dört yüz yetmiş dokuz buçuk” kuruş olarak hesaplanmıştır. Senelik miri mülkten “otuz bin” kuruş Fatma Sultan'a has olarak tahsis edilmiştir⁶⁶. Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümüyle kendi oğulları İsmail, Hasan ve Hüseyin Beylere Tırhala Pamuk Mukataası'ndan hisse ihsan buyrulmuştur. Hasan Bey'in vefat ettiği haber alınarak hissesi zapt olunmuş ise de hayatta olduğundan hissesinin iadesi emredilmiştir⁶⁷. Bu belgede gösteriyor ki müsâdere uygulamasında, kişinin ölümü sonrasında mirasçıları ölene kadar devletin vermiş olduğu hisseleri veya maaşları kullanabilmektedir.

Diğer bir belgede de Alemdâr Mustafa Paşa'nın karısı Emine Hanım'ın, Paşa'nın ölen oğlu Hasan Bey'den mahlûl kalan mukataasının kendisine ve Alemdâr'ın diğer karısı Hatice Hanım'a verilmesini rica etmektedir. Kendisine, “Mücebince, mahlûle zapt olunup iktizâ eden mahallere ilmühâlleri verile!” cevabı verilmiştir⁶⁸. Yani belgedeki yazının sonuna eklenen bu cümle ile icap edilen miras alınıp lazım gelen yerlere ulaştırılsın emri verilmiştir.

Alemdâr Mustafa Paşa'nın bütün terekesi, alacak ve borçları da dâhil olmak üzere, hiçbir şey unutulmamasına özen gösterilerek kaydedilmeye başlanmıştır. Terekenin yazılma işlemi bitince sıra borç ve alacak hesaplarının görülmesine gelirdi. İlgililer bir yandan ölenin alacaklarını tahsil etmeye uğraşırken, öte yandan İslâm hukukunun temel kaidesi olarak ölenin borçları ilgililere ödenirdi.

⁶⁶ BOA, C.ML.,22511/548. (1224/M/11-26/Şubat/1809): “Tırnova kazası mukataasının senelik 42.875 buçuk gürüş iltizam bedeli, 24.750 gürüş has akçesi ile toplamda 65.479 buçuk gürüş olduğu ve miri mülkten senelik 30.000 gürüş Has'a tertip olunduğu” ifade edilmiştir.

⁶⁷ BOA, C.DH., 4167/84. (1224/Za/15-22/Aralık/1809).

⁶⁸ BOA, C.DH., 11417/229. (1224/C/06-19/Haziran/1809).

Alemdâr Mustafa Paşa'nın muhalefatından ödenecek borçlara bakacak olursak örneğin, Kürkçü Yovan namında bir zımminin "altmışsekizbinbeşyüzelli" kuruş alacağı için Hâzine tezkiresi verilmiştir; fakat kendisi bu tezkireyi kaybettiği için devletten alacağının tekrar verilmesi talebinde bulunmuştur⁶⁹. Defterdar Efendi tarafından gönderilen evrakta, "Hazine-i Hümayun Kürkkübaşısı Yovan nâm zimminin Rikâb-ı kamer-tâb-ı Hüsrâvane'ye Refu takdim eylediği bir kıt'a arz-ı hâli mefhûmunda, Sadr-ı esbak müteveffâ Alemdâr Mustafa Paşa zimmetinde bâ-temessük kürk behâsından seksenaltıbinaltıyüzseksen gurûş alacağını bernehc-i Şer'î, Ba'de'l-İsbât, meblâğ-ı mezbûrun 'onikibinyüzotuz' gurûşu tenzil ile bâkî kalan 'altmışsekizbinbeşyüzelli' gurûş'un i'tâsı için yedine Hazîne tezkiresi verilmiş ise de, bu âna gelince bir akçasının ahzına dest-res olamadığını beyân birle hâline merhamekten emsâli üzere, matlûbu olan meblâğ-ı mezbûrun cânib-i mîriden i'tâ olunması husûsuna müsâ'ade buyurulmasını tahrîr ü istidâ eder..."⁷⁰.

Bunun üzerine yeniden resmi yazı ile "Kuyud-u mürâce'at olundukda, mersumum müteveffâ-yı müşârunileyh zimmetinde matlub-ı maşiyeti olan 'onaltıbinsekizyüzelli' gurûşdan gayr-ı ezhavale kusûr kalan 'yedibinsekizyüzseksendokuz' gurûşun âhir münasib emvâl-i miriyeden havalesi için İki yüz otuz senesi", eda tezkiresi (borç ödeme vesikası) verilmesi emredilmiştir⁷¹. Öncelikle bu borç ele alınarak terekeden düşülmüş ve yerine gönderilmek üzere bu işe memur paşaya teslim edilmiştir.

Muhalefât-ı canib-i miriden zabt olunan Alemdâr Mustafa Paşa'nın yağlıkcı esnafından müteveffa (vefat etmiş) Ebubekir Efendi'ye borcu olan dörtbin kuruş da Ebubekir Efendi'nin ölümlüyle kalan mirasına eklenmiştir⁷².

⁶⁹ BOA, C.ML., 23534/574. (1227/Ca/29-10/ Temmuz/1812).

⁷⁰ BOA, C.ML., 15244/370. (1227/C/18-30/ Mayıs/1812):

⁷¹ BOA, C.ML., 4654/105. (1234/Za/10-31/ Ağustos/1819).

⁷² BOA, C.ML., 374/9. (1226/b/25-14/ Eylül/1811): "... Yağlıkcı Esnafı'ndan müteveffâ Ebu Bekr'in müteveffâ-yımüşârunileyh zimmetinde matlub meblâğı olup canib-i mîriden verese-i müteveffâ i'tâsı lazım gelen 'Dörtbinyetmiş' Gurûş bir kıt'a Rûz-nâmçe-i Hümayun Temessükü mantûkunca, kazasının Yigirmi beş Senesi urbalarının bedelinden havâle olunması husûsuna İrade-i Aliyye'mte'alluk eyle-

Eğer devlet alacaklı durumda ise bu borcun ödenmesine öncelik tanınırdı. Merkezden gelen emirde ölenin borcuyla ilgili bir kayıt varsa, aynı miri borç gibi bu da mahalli borçlara üstünlük arz etmektedir⁷³. Devlet, Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümüyle akrabalarından Varna Voyvodası firari Hüseyin Alemdâr ve Yenipazar Âyanı Derviş İsmail Ağa'ya ait hububatlarla canib-i miri için el koymuştur. Müsâdere edilen Varna "kıl"ı üzere "beşyüzaltmış" kıl buğday ve "ikiyüziki" kıl şa'irin memur idaresinde mir-i mûmaileyhe teslim olunması buyrulmuştur⁷⁴.

Müsâdere uygulamasında borçlar gibi ölenin alacaklarının tespit ve toplanması da önemli konulardan birisi olarak dikkat çekmektedir. Çok kişide alacağı olduğu halde ölen kişinin ardından müsâdere sürecinde bu borçluların tespiti ve borçlarını ödemeye kudretleri olup olmadığı, ödeyecek kudretleri yok ise borçları karşılığında alınabilecek malları olup olmadığına varıncaya kadar tespit edilip deftere kaydedildiği görülmektedir⁷⁵.

Alemdâr Mustafa Paşa'nın miriden zapt olunan muhallefatından alacakları arasında zuhur eden, Baruthaneler Nazırı Mehmed Said Efendi'ye ait bir borç senedinin ortaya çıkması ile kendisi önceden borcunu ödemediğini iddia etmiştir. Mehmed Said Efendi, kendisinden ve Paşa'nın sarraflarından bilgi istenerek gerçeğin meydana çıkacağını ifade eden bir resmi yazı talebinde bulunmuştur⁷⁶. Resmi yazı üzerine yapılan tatbikatta Alemdâr Mustafa Pa-

mekden nâşi meblağ-ı mezbûru der-akabtahsîl ü kabzına me'mur mübâşir-i merkûma teslimen verese-i merkûme tarafına irsâl ü teslime mübâderet eylemen fermanım olmağın hâssaten işbu Emr-i Celilü'l-Kadr'imsdâr ve mübâşir-i merkûm ile irsâl olunmuştur...".

⁷³ Cezar, "Bir Ayanın Muhallefatı", s.45.

⁷⁴ BOA, C.ML., 18589/458. (1224/Za/02-09/Aralık/1809).

⁷⁵ Telci, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyıl'da Muhallefat ve Müsâdere Süreci", s.158.

⁷⁶ BOA, C.ML., 22593/549. (1229/N/29-11/Mayıs/1814); "...Müteveffâ-yı müşarunileyhin Rusçuk'da olan hazinesinden iki def'a da istikraz etmiş olduğu 'Otuzbin' Guruş, merbut olan iki kıt'a poliçe temessükü mücebince nâzır-ı mûmâileyhin sarrâfî tarafından müteveffâ-yımüşârun ileyhin sarrâfî Agop Artin nâm zimmiye teslim olunmuş iken, meblağ-ı mezbûrun 'Onbeşbin' Guruş'u yazılmış ve diğer 'Onbeşbin' Guruş'u müteveffâ-yı müşarunileyhin defterinden tenzil olunmaması ve diğer 'Altıbinedyüz' Guruş ziyade yazılmış olup bu sûret de ber-mantûk-ı der-kenâr zimmeti görünen 'Yiğirmibirbinyedyüz' Guruşun 'Onbeşbin' Guruşu diğer poliçe temessükü mücebince teslim olunmuş...". Muhallefat defterinin kenarına zimmet kaydı yazılmış ve borç senedinin sureti korunarak düzenlenmiştir.

şa'nın Ruşçuk'ta olan hazinesinden iki defa alınmış olan toplam otuz bin kuruşun Alemdâr'ın sarrafı Agop Artin tarafından alınmıştır. Fakat iki borç senedi halinde olan meblağın onbeş kuruşu yazılmış, onbeş kuruşu yazılmamıştır. Gerçeğin ortaya çıkmasıyla borç senetleri korunarak Alemdâr'ın muhalefat defterinin kenarına zimmet kaydı olarak yazılmıştır. Ayrıca devlet, Alemdâr Mustafa Paşa'nın Hazergrâd Kazası ahalileri zimmetlerinde olan alacaklarını da tahsil ederek Alemdâr'ın İstanbul'daki borçlarına tahsis ettirmiştir⁷⁷.

Müsâdere, bir anda olup-biten bir vak'a değil uzun müddet devam eden bir süreç olması dolayısıyla, mübaşirin başkanlığında Başbâkikulu, Çavuşlar kâtibi, Muhasebe-i evvel, Maliye tezkerecisi gibi özellikle, mühürledikleri hane/saray'ın beklenmesi ve bazı kalemlerin İstanbul'a geldikten sonra satılması konularında da görev aldıkları anlaşılmaktadır⁷⁸.

Müsâdere edilen malların kime satılacağı büyük önem arz etmektedir. O halde satış yapıldığında satılanları kimlerin satın alabileceği meselesi de çok önemlidir. Listelerde yer alan küçük kalemler bir yana, çiftlik, arazi, tarla, bağ, bahçe, konak v.s. gibi büyük kalemleri yine paralı kimselerin satın alabileceği açıktır. Satış mahallinde yapılıyorsa bu gibi taşınmaz mallar yine o civarın âyan, eşraf veya büyük tüccarların eline geçecek demektir⁷⁹. Nitekim arşivlerde bu noktayı kanıtlayan birçok belge vardır.

Alemdâr Mustafa Paşa'nın borçlarına ilaveten Hâzine-i Âmire Defteri'nde yazılmış olan emlakinden kalan zimmeti lazım gelen yerlere dağıtılmıştır. Defterde kayıtlı olduğu üzere, Mustafa Paşa'nın 1223 senesinde Tırnova Kazası malından, Tırnova voyvodası

⁷⁷ BOA, C.ML.,13421/326. (1237/Ra/22-16/Ocak/1822): "...Müteveffâ Alemdâr Mustafa Paşa'nın Hezârgrad Kazası ahâlileri zimmetlerinde olan bekâyasından 'İkibin-beşyüz' Gurûşunu sâbıkan Rûmili Vâlisi Seâdetlü Hüseyin Paşâ Hazretleri tahsil ile zimmetinde tevkif etmiş olduğundan, meblağ-ı mezbûr bâ-Emr-i Âli sâhib-i arz-ı hâl Hüseyin Ağa mübâşeretıyla müşârunileyhden tahsil ve Der-Se'adet'e vürud birle müteveffâ-yı müşârunileyhin eshâb-ı düyûnuna tevzî'u teslim olunduğunu mübeyyin müşârunileyh Hüseyin Paşa Hazretleri tarafına ifâde-i hâl emri i'tâ olunmuş...".

⁷⁸ Telci, a.g.m., s. 152-153.

⁷⁹ Cezar, "Bir Âyan'ınMuhalefatı", s. 50.

Kapıcıbaşı Fevzi Ağa'nın teslim ettiği tahsilâtta, 3 yük “onikibini-kiyüzelliüç” kuruş mahallinden gelen Mahkeme Kâtibi ve onlara eşlik eden birkaç asker ile Gümrük emini Osman Ağa'ya, 4 yük “altmışyedibinyüzaltmışdokuz” kuruştan “yüzyirmibirbinyediyüzonaltı” kuruşu sonradan hâzinedarlık hizmeti için Der-saadet'e göndermiş olduğu Memiş Ağa zimmetinde kalmıştır. “Yirmiüçbinyediyüzkırkaltı” kuruşu Tırnova Kazası tarafından Yergöğü muhafazasına tayin olunan sekbanların ulufesine gönderilmiştir. “Yirmikibinaltıyüzotuzbir” kuruş da Reşid Ağa zamanında olan mutfak masrafları için gönderilmiştir. Zimmetinde kalan “kırkbeşbindört-yüzonaltı” kuruş önceki Voyvoda Fevzi Ağa'ya teslim edilmiştir⁸⁰.

Borçlarla ilgili bütün ödemelerin hemen yapılabilmesi için ya ölenin yeterince nakit parasının mevcut olması ya da borçlarını karşılayabilecek alacakları var ise bunların hemen tahsil edilebilmiş olması gerekmektedir. Aksi halde ödemeler muhalefatın satışından sonra yapılmaktadır. Ama ne var ki merkezden “muhallefatın tahri-ri” ile beraber “fürûhtı” yani satışı için de emir gelmemişse, satış hemen yapılmaz ve merkezin cevabı beklenirdi⁸¹. Alemdâr Mustafa Paşa'nın emlakinden olan dükkânlar ve odaları için önceki muhallefat mübaşiri olan Silh-şoran Hassa'dan Yusuf Ağa vasıtasıyla “iki-binbeşyüz” kuruş değer biçilmiş ve Muhallefat defterine bu şekilde kaydolularak önceki Voyvoda Feyzi Ağa'ya satışı yapılmıştır⁸².

Alemdâr Mustafa Paşa'nın Rusçuk kazasında Yuvan Çiftliği köyündeki kısmen harap olmuş ve Paşa Değirmeni denmekle meşhur Lom Nehri üzerindeki sekiz göz değirmeni de bir seneliğine ihaleye verilmiştir. Rusçuklu Seyyid Aliş Ağa'nın takdim ettiği bir arz da Alemdâr Mustafa Paşa'nın Rusçuk Kazasındaki Yavan Çiftliği adındaki toprağı dâhilinde mutasarrıf olduğu ve Nehr-i Losa⁸³ üzerinde sekiz göz değirmenin istilâ takribiyle harap olmuş ise de, bir miktarının mu'accele uhdesine verilebileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine yapılan tatbikatta Alemdâr'ın muhallefat mübaşiri

⁸⁰ BOA, C.DH., 9571/192. (1234/C/02-27/Şubat/1819).

⁸¹ Cezar, “Bir Âyanın Muhallefatı”, s.46.

⁸² BOA, C.DH., 9571/192. (1234/C/02-27/Şubat/1819).

⁸³ Nehr-i Lom denilmek istenmiştir.

Hacî Esad Efendi'nin takdim ettiği defterinde değirmenin kaydı bulunmadığı Baş muhasebe'den Der-kenar olunmuştur. Bu suretle "200 Gurûş: Mu'accele +4 Gurûş resm-i değirmen= 204 kuruş"⁸⁴ Hâzine-i Âmire'ye teslim olunmuştur.

Alemdâr'ın emlâkından bir diğer yerde Ruşçuk civarında Kula Çiftliği içerisindeki iki dönüm gül bahçesi, üç dönüm dutluk ve Nehr-i Lom öte yakasında altı dönümlük tarladır. Bunların kimin tasarrufunda olduğu ve satışında değerinin ne kadar edeceğinin araştırılması için Muhafızı Mustafa Paşa ve Ruşçuk Kadısına 1230 senesinde Emr-i Şerif verilmiştir. Bunun üzerine yapılan tatbikatta bahçe ve tarlanın beş-altıyüz kuruş değerinde olduğu tahmin olunmuş ise de Ruşçuk Muhasarası'nda Rusya Ordusu'nun Kula Çiftliği'ndeki bahçenin ağaçlarını kestiğinden, yerinin boş kaldığı ve kimsenin tasarrufunda olmadığı bildirilmiştir⁸⁵. Müsâdere olayında görüldüğü üzere kadılar sadece merkezden gelen emirlerin gereğini yerine getirmekle yükümlüdürler.

Müsâdere uygulamasındaki bir diğer önemli konu da vakıflara ait mal ve paraların canib-i vakf için, ölen kişinin muhalefatından emlâkinin zabt edilmesidir. İslâm hukuku ferde ölümünden sonra terekesinin üçte biri üzerinde vasiyet yoluyla istediği gibi tasarruf hakkı tanımıştır. Buna rağmen, ferdin malını mülkünü vakıf yoluyla varislerine bırakması müsâdere uygulamasından endişe duyduklarını göstermektedir⁸⁶. Vakıflara ait mal ve paralar, İslâm hukukunun temel kuralı olarak müsâdereye girmedikleri halde vakıf sisteminin yozlaşması ve âyanların güç kazanmaya başlamasıyla, vakıf toprakları üzerindeki şahıs kontrol ve tasarruf hakları daha da genişlemiştir⁸⁷. Vakıf sisteminin yozlaşması sonucunda da devlet, vakıfların müsâdere edilemeyeceğine dair kurala uymada her zaman aynı titizliği göstermemiştir⁸⁸.

⁸⁴ BOA, C.BLD., 4376/88. (1228/R/14-17/Mart/1813).

⁸⁵ BOA, C.ML., 13268/322. (1237/Ca/27-21/Mart/1822).

⁸⁶ Hasan Yüksel, "Vakıf-Müsâdere İlişkisi (Şam Valisi Vezir Süleyman Paşa Olayı), *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, İSAM Yayınları, S. 12, İstanbul, 1992, s. 409.

⁸⁷ Suriya Faroghi, "Osmanlı Sultanlarının Hususî Şahıslar Tarafından Tesis Edilen Vakıflara Çeşitli Müdahaleleri", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi* (İstanbul 23-28 Eylül 1985) Tebliğler III. Türk Tarihi, 1985, s. 50.

⁸⁸ Cezar, "Bir Âyanın Muhallefâtı", s.45.

Nitekim örneğimizde de bu konu ile ilgili şöyle bir mesele vardır. Rusçuk'ta Tirsiniklizâde İsmail'in yaptırmış olduğu çeşmeleri vakfından önce yerine gelen Alemdâr Mustafa Paşa zimmetinde kalan "altıbindokuzyüzküsür" kuruşun emlâkı satılarak kaymakama teslimi hakkında Rusçuk muhafızına ve Rusçuk kadısına hüküm verilmiştir⁸⁹.

Tirsiniklizâde İsmail'den Alemdâr Mustafa Paşa'ya geçmiş olan vakıf çeşmelerinin borcunun Alemdâr'ın Rusçuk'taki emlâkı olan Koşu Köyü'ndeki altı göz değirmeni, Lom Köprüsü yakınlarındaki bir kahve dükkânı, Kara Mustafa Mahallesi'ndeki bir evi ve Kapu Köyü'nde bir miktar arazinin canib-i vakf için Mülk-Name-i Hümayun'a verilmesi ve Alemdâr'ın muhallefat defterine kaydolunması buyrulmuştur. Fakat Alemdâr'ın zimmetine geçen bu vakıf ile ilgili olarak elde bir senet mevcut ise borç olarak terekeden düşülür ve bu işe memur olanlarca alınıp mütevellisine teslim olurdu. Elimizdeki belgede de Alemdâr Mustafa Paşa'nın hemşiresi Emine Hanım'ın elinde Alemdâr'a ait "yedibinbeşyüz" kuruş alacağının olduğu iki senet mevcuttur. Bunun üzerine Alemdâr'ın emlâkından olan Koşu Köyü'ndeki altı göz değirmeni, canib-i miriden Emine Hanım'ın tasarrufuna verilmiştir⁹⁰.

Sonuç

Müsâdere, vezirlerle devlet erkânının ve memleket zenginleriyle tanınmış adamların ecelleriyle öldüklerinde yahut herhangi bir sebeple idamlarında metrukâtının ve bazen de sağlıklarında mallarının hükümet namına zapt edilmesidir.

Osmanlı Devleti'nde müsâdere, XVII. yüzyılın ortalarından itibaren artan savaşlar ve isyanların doğurduğu mali bunalım dö-

⁸⁹ BOA, C.EV., 27076/536. (1231/Ca/12-10/Mayıs/1816).

⁹⁰ BOA, C.EV., 27076/536. (1231/Ca/12-10/Mayıs/1816): "...Der-Kenar'a havâle ve maktezâsı su'âl olundukda, müteveffâ-yı müşârunileyhin hemşiresi Emine Hanım'ın müşârunileyh zimmetinde bâ-hüccet-i Şer'iyye 'Yedibinbeşyüz' Guruş mukâbelesinde müşârun ileyhin mâru'z-zıkr Koşu Karyesi'nde olan altı göz değirmeni, cânib-i miriden bâ-İrâde-i Aliyye kadın-ı mûmâileyhânın uhdesine kayd ile, değirmeni mezkûr mûmâileyhâ tarafına zabt u tasarrufuna kimesne tarafından müdâhale olunmamak üzere sene-i sâbıka evâhir-i Cemâzi'l-Ahiresi'nde Mülk-Nâme-i Hümayûni'tâ olunmuş...".

minde artış göstermiştir. Yine aynı dönemde Osmanlı miri toprak rejiminin temelini teşkil eden tımarların, yaygın bir şekilde büyük paralar karşılığı zengin, sivil ve yerel şahsiyetlere kiralanmaya başlanması, birçok yerde âyanlara iltizam yoluyla bu toprakları tasarruf etme imkânı sağlamıştır. Böylece mültezim sıfatıyla güç ve servet biriktirme olanağına kavuşan âyanlar giderek zenginleşerek beraberrinde siyasi ve idari bir takım ayrıcalıklar da elde etmiştir.

XVIII. yüzyılın sonuna gelindiğinde âyan tagallübü zirveye tırmanırken, Anadolu ve Rumeli'nin birçok yerinde biraz güç ve servet sahibi olanlar âyanlık iddiasıyla ortaya çıkıp rakipleri ile mücadeleye girişmiştir. Araştırma konumuzu temsil eden Alemdâr Mustafa Paşa da XVIII. yüzyılın sonlarında Rumeli âyanlarının en büyüğü olan Tirsiniklizâde İsmâil Ağa'nın ölümüyle Rusçuk Âyanı olmuştur. Fakat diğer âyanların aksine merkezden gelen emirlere uyararak ve yapmış olduğu uygulamalarla dönemin padişahı III. Selim'in güvenini kazanmıştır. Askeri alanda gösterdiği faaliyetler ve Kabakçı Mustafa İsyanı'ndaki rolü ile İstanbul Hükümeti'ni etkileyerek II. Mahmud'un padişah olmasıyla sadrazamlığa kadar yükselmiştir.

Alemdâr Mustafa Paşa, sadrazam olduktan sonra devletin en önemli sorunu olan âyanlar ile İstanbul hükümeti arasında, karşılıklı hoşgörü ve düzeni içeren, tarihe "Sened-i İttifâk" olarak geçecek bir sözleşmenin imzalanmasına olanak sağlamıştır. Fakat imzalanan bu ittifâk metni yürürlüğe girmeden, uygulanmayan sözleşmeler arasında yer almıştır.

XIX. yüzyıl başlarında Alemdâr Mustafa Paşa'nın ölümüyle dönemin vazgeçilmez mali kaynağı müsâdere süreci, Alemdâr için de başlamıştır. Âyanlıktan sadrazamlığa kadar yükselen ve Sened-i İttifâk'ın imzalanmasında büyük faaliyet gösteren Alemdâr Mustafa Paşa da müsâdere uygulamasına maruz kalmıştır. Alemdâr'ın ölümü ile mallarının mirice zabt edilme sürecinin başlaması, müsâderenin devletin kullandığı siyasi ve iktisâdi politikanın bir parçası olduğunu göstermektedir.

Araştırmamızda kullandığımız belgelerde, incelediğimiz dönem olan XIX. yüzyılın birinci yarısında Alemdâr Mustafa Paşa'nın

mallarının müsâdere edilmesi ile bu süreç içerisinde gelişen olayları ve merkezin uyguladığı sistemi açıklamaya çalıştık. Borç ve alacağın hesaplanması, geriye kalan mal ve mülkün tatbik edilmesi gibi konularda ve özellikle terekenin satışı ile ölenin bazı mallarını ya bir ihsan şeklinde geride kalan mirasçılara geri vermesi ya da bedel olarak terekeyi onlara bırakması, dönemin içinde bulunduğu şartlara göre müsâdere uygulamasının farklı bir hâl alabileceğini de göstermiştir.

Sonuç olarak Osmanlı Devleti'nin sıklıkla kullandığı müsâdere sistemi, devletin hassasiyetle takip ettiği bir mali uygulama olması yanında, dönemine göre ciddi bir bürokrasi ve dikkat ile tatbik edilen, ancak sorunları hiç bitmeyen bir süreç olmuştur.

Kaynaklar

Arşiv Vesikaları

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

a- Cevdet Belediye (C.BLD.) nr. 4376.

Cevdet Dâhiliye (C.DH.) nr. 229, 84, 192,

Cevdet Evkâf (C. EV.) nr. 27076.

Cevdet Maliye (C.ML.) nr. 322, 370, 458, 549, 574, 9, 105, 212, 326, 328, 548.

b- Dâhiliye Nezareti Mütenevvia Kısmı Belgeleri (DH. MTV.) 51.

c- Hatt-ı Hümayûn (HAT) nr. 1498, 746, 2056, 2509, 2580, 2771,53523.

d- Mühimme Defteri nr. 55.

Bab-ı Ali Evrâk Odası (BEO) nr. 292825, 285124

Araştırma ve İncelemeler

Ahmet Cevdet Paşa, *Tarih-i Cevdet*, C. V, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1993.

Akçura, Yusuf, *Osmanlı Devleti'nin Dağılma Devri (XVIII. ve XIX.*

Asırlarda, İstanbul, 1940.

Akdağ, Mustafa, "Osmanlı Tarihinde Âyanlık Düzeni Devri 1730-1839",

Tarih Araştırmaları Dergisi, Sayı: 14-23, Cilt VIII-XII, Ankara, 1970.

Altınay, Ahmet Refik, *Kabakçı Mustafa*, Haz: Enfel Doğan:

Heyemola Yayınları, İstanbul, 2005.

- Arapyan, Kalost, *Alemdâr Mustafa Paşa'nın Hayatı ve Kabramanlıkları*, Ankara 1994.
- Ataullah, Şanizade Mehmet, *Şanizade Taribi*, C. I.
- Beydilli, Kemal, "Kabakçı İsyanı", *TDVİA*, C.24, İstanbul, 2001.
- Beydilli, Kemal, "Mustafa Paşa (Alemdâr)", *Yaşam ve Yapıtlarıyla Osmanlılar Ansiklopedisi*, C. II, YKY, İstanbul, 1999.
- Cabi Ömer Efendi, *Câbi Taribi*, Haz. Mehmet Ali Beyhan, TTK Yayınları, C. I, Ankara, 2003.
- Cezar, Yavuz, "Bir Âyanın Muhallefatı Havza ve Köprü Kazaları Âyanı Kör İsmail-oğlu Hüseyin (Müsâdere olayı ve Terekenin İncelenmesi)", *Belleten*, Cilt: XLI, 1977.
- Cezar, Yavuz, *Osmanlı Maliyesi'nde Bunalım ve Değişim Dönemi (XVIII. yüzyıldan Tanzimat'a Mali Tarih)*, İstanbul, 1986.
- Ebu Bekir Efendi, *Vaka-i Cedid*, Baskıyı Haz: Yavuz Senemoğlu, Tercüman 1001 Temel Eserler.
- Efdalüddin Bey, *Tarih-i Osman-i Encümeni Mecmuası*, "Alemdâr Mustafa Paşa" maddesi, S. 7-12.
- Emecen, M Feridun, "Doğu Karadeniz'de Âyanlık: Tirebolululu Kethüdazade Mehmed Emin Ağa", *Belleten*, LXV/242, Nisan 2001.
- Erbulut, Özgür, *Alemdâr Mustafa Paşa ve Hayatı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, 2009.
- Ergenç, Özer, "Osmanlı Klasik Dönemindeki Âyan ve Eşraf Üzerine Bazı Bilgiler", *Osmanlı Araştırmaları*, Cilt 3, 1982.
- Faroghi, Suriya, "Osmanlı Sultanlarının Hususî Şahıslar Tarafından Tesis Edilen Vakıflara Çeşitli Müdahaleleri", *Beşinci Milletler Arası Türkoloji Kongresi* (İstanbul 23-28 Eylül 1985) Tebliğler III. Türk Tarihi, 1985.
- George Oğulokyan Ruznâmesi, *1806-1810 İsyancıları III. Selim, IV. Mustafa, II. Mahmud ve Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul 1972.
- İnalcık, Halil, "Çiftlik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul 1993.
- İnalcık, Halil, Halil, "Çiftliklerin Doğuşu: Devlet, Toprak Sahipleri ve

- Kiracılar”, *Osmanlı’da Toprak Mülkiyeti ve Ticari Tarım*, İstanbul 1998.
- Kaçan Erdoğan, Meryem; Bayrak Ferlibaş, Meral; Çolak Kamil, *Ruşuk Âyanı Tirsiniklizâde İsmail Ağa ve Dönemi (1796-1806)*, İstanbul 2009.
- Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi, Nizam-ı Cedid ve Tanzimat Devirleri (1789-1856)*, C. V, TTK Yayınları, Ankara, 1999.
- Karal, Enver Ziya, *Selim III.’ün Hat-tı Hümayûnları*, Ankara 1946.
- Kılıç, Musa, *Kabakçı Mustafa İsyanı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Köprülü Fuat; Uzunçarşılı İsmail Hakkı, “Âyan”, *İslâm Ansiklopedisi (İA)*, Cilt II, Eskişehir 2001.
- Küpeli, Özer, “Yenişehir (Bursa) Âyanı Sarıcaoğlu Osman Ağa ve Muhallefatı”, *History Studies International Journal Of History*, Volume 3/3 2011.
- Lamartine, Alphonse de, *Düşerken*, Türkiye Tarihi, C. VII, 1001 Temel Eser.
- Mert, Özcan, “Âyan”, *TDVİA*, Cilt 4, İstanbul 1991.
- Mustafa Nuri Paşa, *Netayic’ül-Vukuat Kurumları ve Öğütleriyle Osmanlı Tarihi*, C. III-IV, Sadeleştiren, notlar ve açıklamalar ekleyen: Prof. Dr. Neşet Çağatay: TTK Yayınları, Ankara, 1992.
- Nagata, Yuzo, *Taribte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Ankara, 1997.
- Öğün, Tuncay, “Osmanlı Devleti’nde Müsâdere Uygulamaları”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, Editör: Güler Eren, Cilt VI, Teşkilât, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 1999.
- Özgen, M. Rasim, *Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul, 1953.
- Özkaya, Yücel, “XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Ayanlıkları Ele Geçirileri ve Büyük Hanedanlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, XLII/168, Ekim 1978.
- Özkaya, Yücel, *Osmanlı İmparatorluğu’nda Âyanlık*, Ankara 1994.
- Seydi, Ali, *Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul, 1329.
- Şehsuvaroğlu, Haluk, “Topkapı Sarayında Tarihi Odalar, III. Selim’in Öldürüldüğü Oda”, *Cumhuriyet Gazetesi*, 3.05.1953.
- Şeref, Abdurrahman, *Osmanlı Devleti Tarihi (Târib-i Devlet-i Osmâniy-*

- ye), Haz. Musa Duman, Bilimevi Basın Yayın Ltd. Şti, İstanbul, 2005.
- Şen, Adil, *III. Selim'in Hayatı ve Dönemindeki İslahat Hareketleri*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.
- Taluy, Hayrettin Ziya, *Yurt İçin Alemdâr Mustafa Paşa*, Ankara 1945.
- Telci, Cahit, "Osmanlı Devleti'nde 18. Yüzyılda Muhallefat ve Müsâdere Süreci", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 12, Sayı: 2, Aralık 2007.
- Uluçay, Ç. Çağatay, *Alemdâr Mustafa Paşa*, İstanbul 1979.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, *Meşbur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yulkoğlu Süleyman Ağalar ve Alemdâr Mustafa Paşa*, Ankara, 1942.
- Yaşar, Yücel; Sevim, Ali, *Türkiye Tarihi*, IV, Osmanlı Dönemi (1730-1861): TTK Yayınları, Ankara, 1992.
- Yüksel, Hasan, "Vakıf-Müsâdere İlişkisi (Şam Valisi Vezir Süleyman Paşa Olayı)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*: İSAM Yayınları, S. 12, İstanbul, 1992.